

LAPSEN TUKEMINEN VARHAISKASVATUKSESSA LÄHEISEN HENKILÖN KUOLLESSA

Surun matkalaukku -työväline

Koulutusala Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala	
Tutkinto-ohjelma Sosionomin tutkinto-ohjelma	
Työn tekijä Sanna Ryhänen	
Työn nimi Lapsen tukeminen varhaiskasvatuksessa läheisen henkilön kuollessa. Surun matkalaukku -työväline	
Päiväys 19.11.2023	Sivumäärä/Liitteet 38/12
Toimeksiantaja/Yhteistyökumppani(t) Päiväkoti Simpukka	
Tiivistelmä Opinnäytetyö toteutettiin kehittämistyönä. Kehittämistyön tarkoituksena oli laatia pedagoginen työväline lapsen surun tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Kehittämistyön tavoitteena oli, että työvälinettä voidaan käyttää tilanteissa, jolloin varhaiskasvatusryhmän lapselle läheinen henkilö on kuollut. Toimeksiantaja oli havainnut tarpeen surun käsittelyn työvälineelle. Toimeksiantajana työssä oli iisalmelainen Päiväkoti Simpukka. Päiväkoti Simpukassa halutaan, että lapsi tulee kuulluksi. Surun matkalaukku -niminen työväline mahdollistaa lapsen kuulemisen surun hetkellä, helposti ja luotettavasti. Työvälineen avulla varhaiskasvattaja voi tukea lasta ilmaisemaan itseään surun hetkellä, lapselle luonnollisella tavalla. Työssä kehitettiin työväline, joka sisältää tietoa lapsen surusta, ohjausmenetelmiä sekä välineitä lapsen surun käsittelyyn. Kehittämistyön tavoitteena oli tuottaa sellaisia menetelmiä ja keinoja surun käsittelyyn, jotka sopivat varhaiskasvatusikäisen lapsen kanssa toimimiseen. Tavoitteena oli myös, että läheisen kuolemasta johtuvia ongelmia voidaan ennaltaehkäistä. Tietoa työvälineen taustalle etsittiin kirjallisuudesta, varhaiskasvattajille tehtävän kyselyn avulla sekä esittelemällä surun matkalaukku varhaiskasvattajille ja lapsille. Kehittämistyössä työvälineen laatimisessa sovellettiin tuotteistamisprosessia. Kehittämistyön tuloksena luotiin työväline lapsen surun tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Opinnäyteraportissa käsiteltiin lapsen surua ja valmiuksia käsitellä kuolemaa, surevan lapsen tukemista varhaiskasvatuksessa sekä tukemiseen soveltuvia menetelmiä. Työvälineen kehittämistä on ohjannut Valta-kunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman (2022) oppimisen osa-alueet. Työvälineen ohjausmenetelmissä on otettu huomioon lapsen tapa käsitellä asioita toiminnallisuuden, leikillisyyden ja luovuuden avulla. Surun matkalaukku – työvälineen kehittämisessä on otettu huomioon toimeksiantajan, varhaiskasvattajien ja lasten toiveet ja palautteet. Opinnäytetyön valmistuttua Päiväkoti Simpukka saa Surun matkalaukku -työvälineen käyttöönsä. Jatkossa Surun matkalaukku -työvälinettä voisi kehittää lapsen tai lasten vanhempien käyttöön soveltuvaksi surun kohtaamisessa. Vanhemmuuden tuki kuoleman tilanteessa on sosionomin yksi ammatillisen osaamisen alue varhaiskasvatuksessa. Vanhemmuuden tuki auttaa myös lasta.	
Avainsanat tukeminen, lapsen suru, varhaiskasvatus	

Field of Study Social Services, Health and Sports	
Degree Programme Degree Programme in Social Services	
Author(s) Sanna Ryhänen	
Title of Thesis Supporting children in early childhood education when a close relative die. Briefcase of Grief -work tool	
Date 19.11.2023	Pages/Appendices 38/12
Client Organisation /Partners Päiväkoti Simpukka	
Abstract This thesis was implemented as development, work the purpose of which was to create a pedagogical tool for support upon experiencing the death of a close person. The goal of the development work was that the tool can be used in a situation where a relative of a child in the early childhood education group has died. The commissioner needed a grief processing tool. The commissioner for the work was Päiväkoti Simpukka in Iisalmi. It is important for Päiväkoti Simpukka that the children are heard. A work tool called Briefcase of Grief enables the child to be heard in the moment of grief, easily and reliably. With the help of the tool, early childhood educators can support the children to express themselves in the moment of grief, in natural way for the child. The work developed a tool that contains information about the child's grief, guidance methods and tools for handling the child's grief. The goal of the development work was to produce such methods and means for dealing with grief that are suitable for working with children of early childhood education age. The goal was also that problems caused by the death of a loved one could be prevented in advance. Information for the background of the work tool was researched from the literature, with the help of a survey for early childhood educators, and by presenting Briefcase of Grief to early childhood educators and children. In the development work, the productization process was applied when preparing the work tool. As a result of the development work, a work tool was created to support a child's grief in early childhood education along with a theory-based report. The report discussed the child's grief and readiness to deal with death, supporting a grieving child in early childhood education, and methods suitable for support. The development of the tool has been guided by the learning areas of the National core curriculum for ECEC (2022). The control methods of the work tool consider children's way of handling concepts through functionality, playfulness, and creativity. The wishes and feedback of the commissioner's principal, early childhood educators and children have been considered in the development of the Briefcase of Grief work tool. The Briefcase of Grief work tool will be given to the use of Päiväkoti Simpukka, when the thesis is ready.	
Keywords support, grief of a child, early childhood education	

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	6
2	LAPSEN SURU	8
3	LAPSEN VALMIUDET KÄSITELLÄ KUOLEMAA ERI IKÄKAUSISSA.....	9
3.1	Alle 2-vuotias lapsi	9
3.2	2–5-vuotias lapsi.....	10
3.3	6-vuotias lapsi	10
4	SURU JA VARHAISKASVATUS	12
4.1	Surevan lapsen tukeminen varhaiskasvatuksessa	12
4.2	Varhaiskasvatukseen soveltuvat menetelmät surun käsittelyyn	14
4.2.1	Lapsen surun käsittelyn tukeminen luovien, taidelähtöisten ja toiminnallisten menetelmien avulla.....	16
4.2.2	Leikki	17
4.2.3	Muistelu	17
4.2.4	Musiikki.....	17
4.2.5	Kirjallisuus.....	18
4.2.6	Liike.....	18
4.2.7	Kuvataide.....	19
4.2.8	Satuhieronta	19
5	KEHITTÄMISTYÖN TARKOITUS JA TAVOITE	20
6	TYÖVÄLINEEN KEHITTÄMINEN	21
6.1	Kehitystarpeen tunnistaminen.....	21
6.2	Tuotteen kehittäminen	24
6.3	Tuotteen viimeistely ja arviointi	28
7	POHDINTA.....	30
7.1	Kehittämistyön prosessin arviointi	30
7.2	Kehittämistyön eettisyys ja luotettavuus	31
7.3	Ammatillinen kasvu ja kehitys	33
7.4	Jatkokehittämisideat	35
	LÄHTEET	36
	LIITE 1: KYSELY VARHAISKASVATTAJILLE.....	39
	LIITE 2: SURUN MATKALAUKUN PROTOTYYPIN PALAUTELOMAKE	41

LIITE 3: QR-KOODI PALAUTEKYSELYYN	42
LIITE 4: SURUN MATKALAUKKU, MENETELMÄT-SIVUT	43

KUVALUETTELO

KUVA 1. Oppimisen osa-alueet (OPH 2022, 44–53)	15
KUVA 2. Tuotteistamisprosessi (mukaillen Jämsä & Manninen 2000, 28).....	21
KUVA 3. Varhaiskasvattajien ja toimeksiantajan toiveet työvälineen sisällöstä	24
KUVA 4. Työvälinepaketin sisältö.....	25
KUVA 5. Surun matkalaukun sisältö.....	27

1 JOHDANTO

Läheisen ihmisen menettäminen koskettaa kaikkia ihmisiä jossakin elämänvaiheessa. Kuolema kuuluu luonnollisena osana elämään, mutta se tuo mukanaan surun. Vaikka suru on vaikea tunne, se on samalla inhimillistä ja luonnollista. Suru tulee käydä läpi kaikesta huolimatta, jotta surun torjuminen ei tuota stressiä. (Hammarlund 2010, 38–41.)

Läheisen henkilön kuolema vaikuttaa lapsen elämään monella eri tavalla. Lapsen arki muuttuu, kun puuttuvaa henkilöä ei enää ole eikä arki toimi kuten ennen. Erityisesti jos menetetty henkilö on ollut lapselle hyvin läheinen, kuolema vaikuttaa lapsen elämään suuresti. Kuollut henkilö on täyttänyt useita lapsen elämän tarpeita. Kuolema kuoleman jälkeen läheinen ei täytä enää niitä lapsen tarpeita, joita aiemmin täytti. (Kärkkäinen 2020, 90–91.)

Läheisen henkilön kuolema aiheuttaa kriisin lapsen elämään. Kuolema muuttaa lapsen elämän. Menetys on negatiivissävytteinen kriisi, ulkoa päin tullut kriisi, joka voi uhata lapsen turvallisuutta. Kun lasta kohtaa kriisi, tuen tarkoitus on auttaa lasta ilmaisemaan tapahtunutta. Tuen ja kriisiauttamisen tärkein tehtävä onkin ennaltaehkäistä kriisin pitkittymistä. (Poijula 2007, 28–33, 166–167.)

Varhaiskasvatuksella on oma tehtävänsä lapsen surussa. Varhaiskasvatuslain mukaan varhaiskasvatuksen tavoitteena on muun muassa edistää lapsen hyvinvointia, mahdollistaa osallistumista itseään koskeviin asioihin ja toimia yhdessä lapsen sekä lapsen vanhempien tai huoltajien kanssa niin, että lapsen kehitys on tasapainoista ja että lapsen hyvinvointi säilyy. Varhaiskasvatuksen tehtävänä on tukea vanhempia kasvatustehtävässä. (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 3 §.)

Opinnäytetyön aiheena on lapsen surun tukeminen varhaiskasvatuksessa tilanteessa, jolloin lapsi on menettänyt itselleen läheisen aikuisen. Opinnäytetyössä läheisellä henkilöllä tarkoitetaan henkilöä, joka on ollut varhaiskasvatuksessa olevan lapsen vanhempi, isovanhempi, sisarus, päiväkodin henkilökuntaan kuuluva tai muulla tavalla lapselle läheinen henkilö. Tässä työssä lapsella puolestaan tarkoitetaan varhaiskasvatusikäistä, jonka ikä on noin 9 kuukaudesta aina 6 ikävuoteen.

Toimeksiantajana opinnäytetyössä on iisalmelainen Päiväkotit Simpu. Päiväkotit Simpu on Iisalmen kaupungin pohjoispuolella sijaitseva päiväkotit. Päiväkodissa toteutetaan sekä päivä- että vuoro- hoitoa. Lapsiryhmiä päiväkodissa on kahdeksan. Yksi ryhmistä on esiopetusryhmä ja yksi pienryhmä ns. integroitu erityisryhmä. Neljässä ryhmässä on mahdollisuus vuoro- hoitoon. Lapsiryhmät on jaettu alle 3-vuotiaisiin lapsiin, 3–5-vuotiaisiin ja 3–6-vuotiaisiin. (Iisalmen kaupunki) Päiväkotit Simpuksen arvoina ovat lapsen kuuleminen, toisten ihmisten kunnioitus, tasa-arvo sekä yhdenvertaisuus. Lapsen mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa itseään koskeviin asioihin on päiväkodin tavoite. (Iisalmen kaupunki 2022, 17, 36.)

Toimeksiantajan toivomuksena on saada päiväkotit työväliseksi surulaatikko, joka sisältäisi tarvikkeet muistotuokioon ja lapsen surun tukemiseen silloin kun lapsi on menettänyt itselleen läheisen henkilön. Tarve surun käsittelyn työvälineelle on tullut vuosien saatossa esiin, kun lapselle läheisen henkilön kuolemantapauksia varhaiskasvatuksessa on silloin tällöin sattunut. Kyseiset tilanteet voivat tulla yllättäen, eikä henkilökunta välttämättä ole varautunut tilanteeseen. Opinnäytetyön toimeksiantaja tarjosi surun käsittelyn menetelmäpaketti aiheutta opinnäytetyön tekijälle, koska heillä oli tarve

tällaiselle työvälineelle. Opinnäytetyön tekijä otti ehdotuksen vastaan, koska aihe kiinnosti häntä. Lapsen hyvinvointi on opinnäytetyön tekijälle erityisen tärkeää niin vanhempana, varhaiskasvatuksen työntekijänä kuin myös tulevana sosionomina. Lapsen tukeminen läheisen kuollessa on tärkeää ja varhaiskasvatuslain mukaista toimintaa. Tukemisen tarkoituksena on lapsen hyvinvoinnin turvaaminen.

Opinnäytetyö on kehittämistyö ja sen avulla on tarkoituksena kehittää varhaiskasvatukselle pedagoginen työväline. Tavoitteena on, että työvälineen avulla lasta voidaan tukea varhaiskasvatuksessa läheisen henkilön kuollessa. Kyseisenlaisiin erityistilanteisiin valmiit työvälineet helpottavat lasten kanssa työskentelyä. Tuen avulla voidaan ennaltaehkäistä mahdollisia surusta aiheutuvia ongelmia, joita voi myöhemmin ilmetä lapsen elämässä. Tavoitteena on, että lapsi voi ilmaista itseään hänelle luonnollisella ja sopivalla tavalla ja hänen hyvinvointinsa säilyy. Tavoitteena on tuottaa sellaisia menetelmiä ja keinoja surun käsittelyyn, jotka sopivat varhaiskasvatusikäisen lapsen kanssa toimimiseen. Tämän lisäksi varhaiskasvattaja voi tukea lasta menetyksessä oikealla tavalla ja oikea-aikaisesti. Työn tavoitteena on myös luoda työväline, mikä on helppokäyttöinen, luotettava tietoa sisältävä ja helposti saatavilla. Työssä kootaan lapsen surua käsittelevää tietoa yhteen. Tehtäessä työtä varhaiskasvatuksen arjessa on haasteellista paneutua tällaisiin erityisosaamista vaativiin aihealueisiin. On työajan kannalta taloudellista, että joku on perehtynyt aiheeseen ja jakaa tietoa eteenpäin.

Työvälineen kehittämistä ohjaa Valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman (2022) oppimisen osa-alueet. Suunnittelussa hyödynnetään Päiväkotitietokeskuksen kasvattajien sekä lasten palautetta ja toiveita. Lapsen surusta löytyy vain vähän tutkimustietoa ja materiaalia. Aikuisen kokemuksia lapsen menetyksestä on saatavilla enemmän. Erilaisia opinnäytetöitä lapsen surusta ja sen tukemisesta tai kohtaamisesta varhaiskasvatuksessa on tehty jonkin verran.

2 LAPSEN SURU

Ihmisen ja ympäristön yhteisvaikutuksesta syntyy tunteita. Tunteen kokemiseen vaikuttaa ihmisen persoonallisuus ja tapahtuman merkitys ihmiselle. Sama tilanne ei siis vaikuta kaikkiin ihmisiin samalla tavalla. Tunteisiin liittyy kehollisia reaktioita, joiden avulla tunnistamme tunteen ja pystymme nimeämään tunteen. (Myllyviita 2016, 19–20.)

Suru on aina yksilöllinen kokemus. Suruun liittyy monenlaisia tunteita, jotka vaikuttavat surijaan. Suru on osa ihmiselämää. Surevan henkilön suru etenee yksilöllisesti, ikään kuin omaa tietään, omalla tavallaan. Suru etenee vaihe vaiheelta. Pikkuhiljaa suru muuttuu osaksi surevan elämää. Suru ei ole sairaus mutta mukanaan se voi tuoda ihmiselle hyvinvointia heikentäviä oireita ja läheisen traumaattinen kuolema voi jättää pitkäkestoiset jäljet. (Itkonen 2020, 17.) Surua olisi hyvä alkaa käsittelemään pian. Surijan pitäisi antaa itselleen mahdollisuus surra läheisen kuolemaa. Surematon suru lisää stressiä. Jos surija yrittää torjua surua, stressi lisääntyy. Suru työ helpottuu ja nopeutuu silloin kun sitä vastaan ei taistele. (Hammarlund 2010, 40–41.)

Mari Pulkkinen (2016) on tutkinut väitöskirjassaan surua. Hän on tutkimuksissaan saanut selville, että moni ihminen hahmottaa surunsa tunteiden kautta. Suru ei ole pelkästään yksi tunne vaan laaja kirjo erilaisia tunteita. Tutkimuksessa ilmenee myös, että tunteet, joita suru ja menetys aiheuttaa, ovat usein negatiivisiksi miellettyjä tunteita mutta myös tunteita, joissa on positiivinen sävy. Positiivisävytteisten tunteiden merkitystä surussa pitäisi ymmärtää paremmin. Niiden avulla sureva voisi saada lohtua suruunsa. Tunteet surussa Pulkkinen (2016) mukaan voivat olla katkeruutta, vihaa jopa syyllisyyttä. (Pulkkinen 2016, 99, 266–268) Erilaisten tunteiden normaalistaminen on surussa tärkeää. Kaikki tunteet ovat sallittuja ja normaaleja. (Riely 2003, 212–218.)

Kuolema-sana on lapselle vaikeasti ymmärrettävä. Kun pieni lapsi käyttää kuolema-sanaa, hän ei ymmärrä mitä sana tarkoittaa. Lapsi tarvitsee konkreettisia tietoja kuolemasta, jotta pystyy sen ymmärtämään sanan tarkoituksen. Lapselle voikin kuolema sanan sijaan kertoa, että henkilön sydän ei enää toimi ja hän ei voi hengittää. Lapselle on luonnollista, että hän pitää kuolemantapahtumaa etäämmällä aluksi. Pikkuhiljaa lapsi liittää kuoleman kokemuksiinsa. (Dyregrov 1994, 13, 33.) Lapsen on vaikea tunnistaa tunteita, joita kuolemasta tulee. Tunnistamisen lisäksi lapsi ei osaa ilmaista tunteitaan eli toisin sanoen lapsi ei kykene ilmaisemaan sanallisesti suruaan. Lapsen suru ja sen aiheuttamat tunteet näkyvätkin lapsen käyttäytymisessä. (Poijula 2007, 110–111.)

Lapsi käsittelee kuolemaa toiminnallisesti. Lapsi on kiinnostunut kuolemasta ja leikkii, kyselee sekä pohtii kuolemaa. Lapsen tuleekin antaa leikkiä esimerkiksi hautajaisleikkejä ja kuolemisleikkejä, koska se on hänen tapansa käsitellä aihetta, joka juuri sillä hetkellä on tärkeää hänen elämässään. Aikuisen tulee kuitenkin huolehtia siitä, ettei lapsi jumitu liiaksi suruunsa, vaan pystyy etenemään surussa. (Jarasto & Sinervo 1997, 194–195.)

3 LAPSEN VALMIUDET KÄSITELLÄ KUOLEMAA ERI IKÄKAUSISSA

Läheisen ihmisen kuolema on lapsen elämässä kaikkein suurin menetys. Kuolema aiheuttaa kriisin. Kriisi tarkoittaa eräänlaista muutosta. Muutos elämässä voi olla uhkaava, vaarallinen, käänteentekevä tai uusi mahdollisuus. Kriisin voi aiheuttaa jonkinlainen uhka, menetys tai vaikeudet. Kriisit voivat siis olla positiivisia tai negatiivisia sävytteeltään. Positiivinen kriisi voi olla esimerkiksi kehityskriisi. Kaikki ihmiset kokevat elämässään kehityskriisejä. Lapsena kehityskriisin avulla otetaan uusi askel kehityksessä. Kehityskriisissä lapsi kokee kriisin ennen seuraavaa kehitysvaihettaan. Ne ovat käänteentekeviä ja uuden mahdollisuuden avaavia mutta eivät uhkaavia. Kuolema on negatiivissävytteinen kriisi koska se uhkaa lapsen elämää. (Poijula 2007, 28–33, 94.)

Kaikki kriisit aiheuttavat stressiä, niin positiivissävytteiset kuin traumaattiset kriisit. Silloin kun lapsella ei ole keinoja selviytyä tapahtumasta, joka tuottaa liian suurta stressiä, seuraa sitä kehityksellinen kriisi. Tällainen kehityskriisi on liian suuri lapselle selvitettäväksi. Lapsi voi kokea kriisin jonkin ulkoisen tapahtuman vuoksi. Ulkoisesta tapahtumasta johtuva kriisi on traumaattinen kriisi. Oman vanhemman kuolema voi olla traumaattinen kriisi. Traumaattinen kriisi uhkaa lapsen fyysistä olemassaoloa, turvallisuutta, sosiaalista olemassaoloa. Lapsen kriisiin ei ole olemassa omaa teoriaansa. Aikuisen kriisin teoriaa voi soveltaa lapseen, mutta on muistettava, että lapsi on vielä kehitysvaiheessa, eikä pysty käsittelemään asioita kuten aikuinen elämäkokemuksellaan. (Poijula 2007, 28–37.) Lapsen ymmärrys kuolemasta kehittyy ajattelutaidon kehittymisen myötä (Dyregrov 1994, 13).

Lapsen suru ei ole yhtäjaksoista. Tyypillisesti lapsen surullinen olo kestää vähän aikaa ja menee pois. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö lapsi surisi. Lapsen suru kestääkin usein pidempään kuin mitä aikuiset ovat ajatelleetkaan sen kestävän. Lapsen on aikuista vaikeampi tunnistaa tunteitaan ja puhua niistä. (Poijula 2007, 108–110.) Erityisesti lapset, jotka ovat kokeneet läheisen kuoleman tai kuolema on ollut yllättävä, voivat reagoida tilanteeseen erityisen voimakkaasti (Poijula 2002, 141).

Suru tunteena on pienelle lapselle vaikea. Mitä vanhempi lapsi on, sitä paremmin lapsi kestää surun tuottamaa tunnetta. Suru aiheuttaa lapselle kivun tunnetta, jota lapsi pyrkii välttämään. Tämän vuoksi saattaakin näyttää siltä, että lapsi ei sure. Se ei ole kuitenkaan todellista, vaan lapsi kokee surun samalla tavalla kuin kuka tahansa ihminen. Lapsen tarkastelussa tuleekin olla herkkänä. (Poijula 2007, 99–100.) Kouluissa ja varhaiskasvatuksessa lapsen suru voikin näyttäytyä myös häiritseväinä käytöksenä kuten itkuna, vihana ja vetäytymisenä (Quinn-Lee 2009, 6–7).

Ajattelun kehityksen myötä lapsen ymmärrys kuolemasta kehittyy (Dyregrov 1994, 13). Kehittyminen ei sen mukaan ole pelkästään ikätasosta riippuvainen. Voidaan kuitenkin ajatella ikäryhmiä mutta tulee ottaa huomioon lapsen yksilöllinen kehitys. Lisäksi on huomioitava lapset, joilla on erityisen tuen tarvetta. (Uittomäki, Mynttinen, Laimio & Kärkkäinen 2022, 23.)

3.1 Alle 2-vuotias lapsi

Varhaiskasvatusikäinen lapsi on vielä keskeneräinen surun kokemisessa ja se vaikeuttaa surusta selviytymistä. Puolivuotias lapsi ymmärtää, keitä pysyviä henkilöitä hänen elämässään on. Vaikka hän

ei näe henkilöitä hän tietää heidän olemassaolonsa. Eroahdistuksen merkit ovat seurausta siitä, että lapsi etsii vanhempaansa, jonka poissaolon kokee. (Pojjula 2007, 94–97.)

Vaikka alle kaksivuotias on vielä pieni, hän kuitenkin tuntee ikävää ja kaipaa tuntemaansa läheistä henkilöä, joka on kuollut. Ikävä ja kaipaus voi ilmetä apatiana, syrjään vetäytymisenä ja yleisenä kiinnostuksen menettämisenä arjen asioihin. Alle kaksivuotias lapsen mielikuvat kuolleesta säilyy pienen hetken. Hän ei vielä ole kykenevä ajattelemaan ja säilyttämään muistikuvia kuolleesta läheisestä. (Pojjula 2007, 94–95.)

3.2 2–5-vuotias lapsi

2–5-vuotias lapsi ei ymmärrä, että kuolema on pysyvää. Hän pyrkii jatkuvasti pääsemään yhteyteen poissaolevan vanhemman kanssa. Tässä iässä lapsi ajattelee, että vain jotkut ihmiset voivat kuolla, mutta eivät kaikki. Lisäksi lapsi saattaa liittää jonkin teon, vaikkapa oman pahan teon, kuolemansyyhyn. Lapsen turvallisuudentunne voi vaarantua. (Pojjula 2007, 94–97.)

Tässä iässä lapsi ajattelee kuolemasta maagisesti. Lapsi pitää itseään elämän keskipisteenä ja erittäin pystyvänä mihin vain. Tämän takia, lapsi saattaa myös ajatella, että hän on syyllinen kuolemaan, koska hän on ajatellut kuolleesta pahaa tai tuntenut ikäviä tuntemuksia kuollutta kohtaan. Lapsi saattaa kokea syyllisyyttä ja kokea olleensa osallinen henkilön kuolemaan. (Dyregrov 1994, 14.) Samasta syystä lapsi voi myös kuvitella, että hän voi omien toiveiden ja ajatusten avulla saada kuolleen tulemaan takaisin. Lapselle tuleekin kertoa, ettei kuolema ole hänen syytään (Uittomäki ym. 2022, 24).

Kun kuolemasta puhutaan, niin aikuisen kuin lapsen valtaa surun tunne. Se näkyy ulospäin, myös aikuisesta. Tässä iässä lapsi voi kokea, että on huono asia, että hän puhuu kuolemasta koska se aiheuttaa surua. Lapselle on hyvä kertoa, että surun tunne ei ole haitallista vaan on ihan luonnollista, että välillä surettaa. (Uittomäki ym. 2022, 24.)

Tässä iässä lapsi ajattelee ajankulun ympyränä. Hän ajattelee, että tulee aamu, päivä, ilta ja yö. Samoin hän ajattelee, että kuollut on ollut täällä, lähtenyt pois ja palaa takaisin. Lapselle täytyy kertoa, että kuollut ei tule enää takaisin. Lapset eivät tässä iässä myöskään reagoi kuolemaan välttämättä kovin voimakkaasti, koska he eivät ymmärrä kuoleman olevan lopullista. (Dyregrov 1994, 14.)

3.3 6-vuotias lapsi

Esikouluikäinen lapsi alkaa ymmärtää, että kuolema on peruuttamaton tapahtuma. Hän ymmärtää myös, että elintoiminnot ovat lakanneet ja silloin ihminen kuolee pysyvästi, eikä ole enää keskuudessamme. Esikouluikäinen lapsi ei kuitenkaan osaa vielä ilmaista tapahtumasta johtuvia tunteitaan. Hän saattaa vielä ajatella, että hänen itsensä kuolema ei ole mahdollinen. (Dyregrov 1994, 14–16.)

Lapsi alkaa vähitellen ymmärtää, että on olemassa menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus. Se auttaa lasta ymmärtämään kuolemaa ja sitä, että paluuta kuolemasta ei ole. Lapsi alkaa myös ymmärtää, että kuollut ei ikään kuin toimi ja tunne enää mitään, joka aiemmin on ollut vaikeaa käsittää. 6-vuotiaan kehitystaso ei kuitenkaan ole vielä sillä tasolla, että hän pystyy ymmärtämään kuoleman aiheuttamia ruumiin muutoksia kunnolla. (Pojjula 2007, 98.) Lapsi alkaa myös ymmärtää, että kuolema voi tapahtua kenelle vain. Myös hän itse voi kuolla. Tämä ajatus saattaa pelottaa lasta. Hänelle

saattaa tulla menettämisen pelkoa. Kuitenkin hän alkaa jo ymmärtää, että kuolemaan on syitä ja seurauksia. (Uittomäki ym. 2022, 24.)

Surutyönsä tueksi kuusivuotias lapsi tarvitsee edelleen konkreettisia ilmauksia kuolemasta. Kuolemansyyt ovat tämän ikäisille lapsille konkreettisia. Kuolema on vieläkin lapselle usein ulkoisten tapahtumien aiheuttama seuraus tai tulos. Vaikka lapsi tarvitsee konkretiaa kuolemasta edelleen, hän on kuitenkin jo kehittynyt sen verran, että hän pystyy osoittamaan myötätuntoa ja empatiaa esimerkiksi ystävälle surussa. (Dyregrov 1994, 14–15.)

4 SURU JA VARHAISKASVATUS

Varhaiskasvatuksen tavoitteena on edistää lapsen kokonaisvaltaista kasvua. Edistäminen tapahtuu lapsen ikätason mukaisesti sopivalla tavalla. Tavoitteena on toimia niin että lapsen kokonaisvaltainen hyvinvointi ei vaarannu. (Varhaiskasvatuslaki 3 §.) Kuolemantapaukset vaikuttavat myös varhaiskasvatukseen. On tärkeää, että varhaiskasvatuksessa on ennalta käsitelty varhaiskasvattajien suhtautumista kuolemaan. Varhaiskasvattajan on helpompi tukea lasta surussa, kun hän itse on jo käsitellyt asiaa etukäteen. Kasvattajat voivat tutustua itse sekä tiimissä materiaaliin ennalta, jolloin toiminta lapsen kanssa on sujuvaa. Dyregrovin (1994) mukaan ihmiset pystyvät paremmin käsittelemään haasteellisia tapahtumia, kun niihin on ennalta perehdytty. Varhaiskasvattaja toimii lapsen tukena kuolemassa ja surussa ja näin ollen on myös voimavarana lapselle. (Dyregrov 1994, 78–79.)

4.1 Surevan lapsen tukeminen varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatusikäinen lapsi ei osaa ilmaista surun tuottamia tunteita kertomalla. Aikuisen tehtävä on auttaa lasta ilmaisemaan surun tunteita. Aikuinen voi tukea lasta monin tavoin surussa. Kuolema aiheuttaa lapselle tapahtuman kieltämistä, sokkia, ja turtuneisuutta. Tällöin tunteiden ilmaisun mahdollisuus on tärkeää. (Poijula 2007, 110, 123.) Aikuinen voi auttaa lasta käsittelemään tunteitaan, joita suru tuo mukanaan. Aikuisen on annettava lapselle rehellistä ja avointa tietoa kuoleman tapahtumasta. Kuolema on hyvä todellistaa lapselle, koska lapsi usein ajattelee kuoleman tilanteen kuvitelmissaan hurjemmaksi kuin se todellisuudessa on. Lapsen surun tukeminen on prosessi, joka tapahtuu ajan kanssa. Lapsi suree omalla tavallaan, eikä surun prosessia voi nopeuttaa. (Hammarlund 2010, 162–163.)

Aikuisen tuen avulla lapsi pystyy ilmaisemaan tapahtunutta. Aikuisen tehtävänä on järjestää sellaiset olosuhteet, jossa lapsen on turvallista ja helppoa ilmaista itseään lapselle sopivin tavoin. Tuen ja kriisiauttamisen tärkein tehtävä onkin ennaltaehkäistä pidempää tai pitkittynyttä kriisiä. (Poijula 2007, 166–167.) Aikuinen, joka kulkee lapsen mukana surussa voi auttaa lasta löytämään keinoja selviytyä omassa surussaan. Aikuinen voi myös omalla mallillaan auttaa lasta surussa. (Jarasto & Sinervo 1998, 71–75.)

Varhaiskasvatuksen tehtävänä on toimia myös vanhemman kasvatustyön tukijana elämäntilanteissa. Varhaiskasvatuslain tavoitteena on myös, että lapsi saa vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. (Varhaiskasvatuslaki 3 §.) Vanhemman voimavarat ovat perheen tilanteen vuoksi heikentyneet, jolloin varhaiskasvatus voi tukea lasta ja samalla vanhempaa. Vanhemman keinot lapsen surun tukijana voivat olla puutteelliset. (Mattila 2011, 105.) Surussa lapsi saattaa jättää ilmaisematta tunteensa, jos hän kokee tai aistii, että vanhemman voimavarat ovat heikot (Marjamäki, Kosonen, Törrönen & Hannukala 2019, 89). Tunnekuorma, jonka suru aiheuttaa, heikentää lapsen voimavaroja ja saattaa vaikuttaa lapsen selviytymiseen muissa elämän haasteissa (Mattila 2011, 105). Tällöin lapsen hyvinvointia voidaan auttaa ja kannatella varhaiskasvatuksessa. Kuolemasta johtuvia vaikutuksia voidaan lieventää ja helpottaa. (Poijula 2007, 166–167.)

Varhaiskasvatuksessa on käsitys lapsen oppimisesta. Ajatellaan, että vuorovaikutus ihmisten ja ympäristön kanssa kasvattaa ja kehittää lasta. Lapsi tarvitsee oppimiseensa aikuisen tukea ja ohjausta

sekä myönteisen tunneilmapiirin. (OPH 2022, 21–22.) Aikuinen ja tässä tapauksessa varhaiskasvatuksen henkilöstö tukee lapsen oppimista surussa, luomalla oppimiselle sellaiset olosuhteet ja ympäristön, jossa lapsi voi vapaasti ilmaista itseään sekä kokea surua. Keskustelu lapsen kanssa tulee olla avointa. Aikuinen voi kertoa myös omista tunnereaktioistaan. (Poijula 2007, 166–167.)

Varhaiskasvatuksen toimintakulttuurin yksi osa-alue on osallisuus (OPH 2022, 34). Lapsella on oikeus olla mukana ja osallinen niissä elämän tapahtumissa, jotka häntä koskettaa (Mattila 2011, 114). Kun lapselle puhutaan kuolemasta, se tulee olla rehellistä tietoa kuolemasta, ikätason mukaisesti. Lapset pystyvät keskustelemaan kuolemasta luontevasti. Lapsella on luonnollinen tarve ymmärtää kuolemaa. Varhaiskasvatuksen henkilöstön toimiessa yhteistyössä lapsen perheen kanssa, on tärkeää, että henkilöstöllä on tiedossa mitä perhe ajattelee kuoleman jälkeisestä elämästä. Tätä tietoa kunnioitetaan ja lapselle kerrotaan perheen näkemys asiasta. (Marjamäki & Leppälä 2021, 2317–2321.) Kuolemasta puhuttaessa lapselle on puhuttava oikeilla ilmaisuilla kuten kuolema ja välttää ilmaisuja edesmennyt, nukkunut pois ja muita vaikeasti ymmärrettäviä ilmaisuja (Mattila 2011, 107).

On suositeltavaa, että kuolemaa käsitellään sopivassa määrin, sen verran kuin lapsi sillä hetkellä jaksaa ottaa vastaan. Lapsen reaktiot kuolemasta tulee hyväksyä sellaisena, kuin ne hänellä tulevat. Ei ole olemassa oikeaa tapaa reagoida kuolemaan. Lapselta voi myös puuttua reagointi tilanteeseen kokonaan. (Poijula 2007, 166–167.)

Varhaiskasvatus on kasvatustieteelliseen tietoon perustuvaa ja suunnitelmallista toimintaa, jonka avulla tähdätään lapsen hyvinvointiin (OPH 2022, 22). Kun lapselle kerrotaan kuolemasta, henkilöstö kertoo sen perustuen tieteelliseen tietoon. Menetelmät ja tavat, joilla lapsen kanssa työskennellään, on suunniteltu pohjautuen tietoon. Iisalmen varhaiskasvatuksessa on haluttu myös panostaa turvalliseen ja lämminhenkiseen ilmapiiriin, joka tukee hyvinvointia. (Iisalmen kaupunki 2022, 29.) Lämminhenkinen ja turvallinen ilmapiiri luo lapselle luottamusta siitä, että hän voi jatkossakin kertoa mielen päällä olevia asioita varhaiskasvatuksen aikuiselle (Poijula 2007, 167).

Tieto läheisen kuolemasta pitää kertoa lapselle eikä sitä saa salata. Jos totuutta ei kerrota, lapsi muodostaa oman käsityksensä kuolemasta ja siihen liittyvistä epäselvistä kysymyksistä mielikuvituksensa avulla. Tällöin kuolemasta voi jäädä väärienlaisia kuvitelmia lapsen mieleen. (Uittomäki ym. 2022, 14.) Lapsi tarvitsee kuolemasta konkreettista tietoa. On monenlaisia syitä, miksi joku kuolee. Lapsi haluaa tietää oikean syyn kuolemalle. Hän on kiinnostunut mitä ruumiille tapahtuu kuoleman jälkeen. Aikuisen saattaa olla vaikea vastata lapselta tuleviin kysymyksiin. Aikuinen voi myös sanoa lapselle, ettei tiedä vastausta juuri tuohon kysymykseen. (Poijula 2007, 102–103, 121.)

Ennen lapselle kertomista tulee selvittää tapahtuman tosiasiat kuten milloin ja miten kuolema on tapahtunut (Hammarlund 2010, 170). Kasvattajat voivat tutustua itse sekä tiimissä materiaaliin ennalta, jolloin toiminta lapsen kanssa on sujuvaa. Dyregrovin (1994, 78) mukaan ihmiset pystyvät paremmin käsittelemään haasteellisia tapahtumia, kun niihin on ennalta perehdytty. On tärkeää, että varhaiskasvatuksen henkilökunta on käynyt läpi kuolemantilannetta etukäteen. Kuolemasta kertomisen tilanteessa tulee monenlaisia tunteita esille ja aikuisen voi olla vaikea käsitellä lapsen tunne

reaktioita ja kysymyksiä. On hyvä tiedostaa, että kaikenlaiset tunnereaktiot ovat mahdollisia ja sallittuja. Etukäteen asian käsittely auttaa tukemaan lasta tunteiden ilmaisussa ja niiden näyttämisessä. (Mattila 2011, 107.)

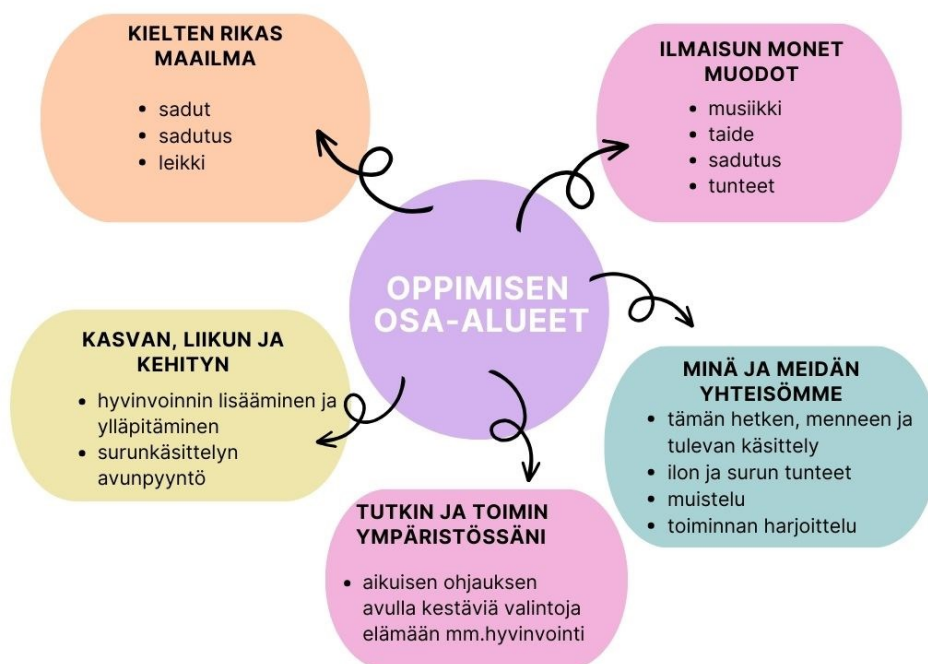
Kun lapselle kerrotaan läheisen kuolemasta, kertojana tulisi olla tuttu ja luotettava aikuinen. Aina lapsen oma vanhempi ei pysty kertomaan kuolemasta, koska kertominen voi tuntua liian vaikealta. Tällöin saattaa tulla tilanne, jolloin kuolemasta kertominen on tarpeellista varhaiskasvatuksessa. Kertoja varhaiskasvatuksessa tulisi olla läheinen kasvattaja. Kertojan olisi hyvä keskustella ennen lapselle kertomista toisen aikuisen kanssa aiheesta ja rauhoittaa itsensä. Lapselle kerrotaan varhaisessa vaiheessa tosiasiat henkilön kuolemasta. Lapsi tarvitsee tuolloin paljon aikuisen syliä, turvaa ja läheisyyttä. Aikuisen tulee antaa lapselle aikaa kysymyksille, joita hän voi esittää halutessaan. Tilanteessa avoin kertominen on hyvä keino. On myös varmistuttava siitä, että lapsi on ymmärtänyt asian, ettei kuolemasta ole jäänyt lapselle väärinkäsitystä tai epätodellisia kuvitelmia. Jos näin on käynyt, väärinkäsitykset ja uskomukset oikaistaan. (Poijula, 120–121.)

Paikka, jossa kuolemasta kerrotaan lapselle, tulee olla rauhallinen, tuttu ja turvallinen ympäristö. Varhaiskasvatusympäristö on usein lapselle tuttu paikka, jossa on tutut aikuiset. Tunteet saavat näkyä aikuisellakin puhuttaessa surusta, mutta on kuitenkin hyvä olla riittävän rauhallinen kertomistilanteessa. Kertovan aikuisen on hyvä käydä asia läpi jonkun muun henkilön kanssa ennekuin kertoo lapselle. (Poijula, 120.) Kuten aiemmin kirjoitin, varhaiskasvatussuunnitelmassa korostetaan varhaiskasvatuksen ja perheen yhteistyötä. Varhaiskasvattajan ja huoltajan välinen yhteistyö luo lapsen elämään turvallisuutta. Yhdessä perheen kanssa sovitut käytänteet takaavat lapselle turvallisen ja mielekkään varhaiskasvatuksen sekä arjen (OPH 2022, 35–36).

Lapselle kertomisen jälkeen selvitetään, miten lapsen perhe suhtautuu asiasta lapsiryhmälle kertomiseen. Kun ryhmälle kerrotaan kuolemasta, toimitaan samalla tavalla kuin yksittäiselle lapselle kerrottaessa. Lopuksi lapsille voi järjestää lyhyen muistotuokion. Tällaiset rituaalit auttavat tunteiden ilmaisussa. Rituaalit auttavat myös kuoleman muuttumista todelliseksi. (Hammarlund 2010, 172–173.)

4.2 Varhaiskasvatukseen soveltuvat menetelmät surun käsittelyyn

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2022) tukevat ja ohjaavat varhaiskasvatusta (OPH 2022, 8). Varhaiskasvatussuunnitelman oppimisen alueet ovat pedagogisen toiminnan tavoitteita varhaiskasvatuksessa. Eri oppimisen alueet ohjaavat henkilöstön suunnittelua, kuinka lasten kanssa käydään läpi elämän asioita. (OPH 2022, 42.) Surua ja suremista tukevaa pedagogiikkaa tulisi kehittää. Aihetta on tutkittu hyvin vähän mutta juuri siitäkin syystä lapsille esitettävää tietoa on hyvä suunnitella huolellisesti. (Stylianou & Zembylas 2016, 240–266.) Koska varhaiskasvatustyötä ohjaa varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2022), on perusteltua käyttää tätä asiakirjaa kehittämistyöni pohjalla. Kehittämistyöni tuloksena syntyi työväline, jonka sisällöllisiä ja pedagogisia valintoja perustellaan varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2022) määriteltyjen oppimisen alueiden pohjalta. Kuvassa 1 olen hahmotellut lukijalle, kuinka varhaiskasvatussuunnitelman oppimisen alueet ovat vaikuttaneet kehittämistyössä tekemiini valintoihin.

KUVA 1. Oppimisen osa-alueet (OPH 2022, 44–53)

Oppimisen osa-alueissa Kielten rikkaan maailman avulla voidaan vahvistaa lapsen kielellisiä taitoja ja valmiuksia. Kielellisten taitojen hallitsemisen kautta lapsi pystyy vaikuttamaan omaan elämäänsä, on osallinen sekä pystyy toimimaan aktiivisesti elämässään. Lapsen vuorovaikutusmahdollisuudet ja taidot kehittyvät kielellisien valmiuksien avulla. Kielellisiä valmiuksia kehitetään, tarinoiden, satujen, lorujen avulla. Lapsia kannustetaan kertomaan omia tarinoita ja loruja. (OPH 2022, 44–45.) Opin- näytetyöhöni ole valinnut menetelmiksi Kielten rikkaan maailman osa-alueesta sadut, sadutuksen sekä leikin (kuva 1).

Ilmaisun monien muotojen osa-alueissa tuetaan lapsen musiikillisen, kuvallisen, käsityöllisen, sanallisen ja kehollisen ilmaisun kehittymistä. Lapsen sosiaaliset taidot, myönteinen minäkuva sekä ymmärrys ympäröivästä maailmasta parantuu taiteellisten kokemusten avulla. Luovien ilmaisumenetelmien avulla lapsi pystyy ilmaisemaan tunteitaan, luovaa ajatteluaan ja havaintojaan lapselle mielekkäin menetelmin. (OPH 2022, 46–47.) Menetelmiä, joita olen koonnut opinnäytetyöni kehittämistyön työvälineeseen tässä oppimisen osa-alueessa, on musiikki, taide, kädentaidot ja luova ilmaisu (kuva 1).

Minä ja meidän yhteisömme tarjoaa lapselle mahdollisuuden harjoitella lähiyhteisössä toimimista. Varhaiskasvatuksessa tutkitaan ja pohditaan lähiyhteisön menneisyyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuutta. Eettisen ajattelun harjoittelulla tutustutaan esimerkiksi ilon ja surun aiheisiin. Katsomuskasvatuksessa tutustututaan erilaisiin perinteisiin ja opetellaan kunnioittamaan erilaisia kulttuureita ja toimintatapoja. Menneisyyttä voi tutkia muistelun avulla. Nykyhetkeä voi tarkastella tarttumalla lasten sen hetkisiin kiinnostuksen kohteisiin ja kysymyksiin. Tulevaisuuden pohdinnalla voidaan luoda meille suotuisampaa tulevaisuutta. (OPH 2022, 48–49.) Muistelu on kehittämistyön työvälineen yksi keskeinen menetelmä (kuva 1).

Tutkin ja toimin ympäristössäni tarjoaa lapselle mahdollisuuksia oppia ymmärtämään ja havainnoimaan ympäristöään. Vaikka tämä oppimisen alue pohjautuu enimmäkseen matemaattiseen ajatteluun, ympäristö- ja teknologiakasvatukseen, mahdollistaa oppimisen osa-alue valitsemaan kestäviä valintoja elämän varrelle. Yhdessä aikuisen ohjauksella vaalitaan omaa ja muiden hyvinvointia esimerkiksi tekemällä itselle mieluisia asioita, jotka tuottavat hyvää mieltä. (OPH 2022, 50–51.) Kehittäminen työvälineen yksi tärkeimmistä asioista on aikuisen ohjaus ja tuki hyvinvointia lisäävien asioiden pariin (kuva 1).

Kasvan, liikun ja kehityn oppimisen osa-alueen tavoitteet liittyvät liikkumiseen, ruokakasvatukseen, terveyteen ja turvallisuuteen. Lasta ohjataan arvostamaan hyvinvointia ja omaa terveyttä. Häntä kannustetaan myös pyytämään ja hakemaan apua erilaisissa tilanteissa oman turvallisuutensa vuoksi. Liikkumisen avulla lapsi voi kokea iloa ja lisätä hyvinvointiaan. (OPH 2022, 52–53.) Kehittämistyön työvälineen menetelmissä liikkeen ja liikunnan avulla lapsi saa ilmaista tunteitaan ja lisätä omaa hyvinvointiaan. Lapselle tarjotaan myös mahdollisuus menetelmien ja aikuisen tuen avulla mahdollisuus avunpyyntöön surun käsittelyssä.

Varhaiskasvatus on lapsen ja henkilökunnan sekä ympäristön muodostama kokonaisuus, jossa koe-taan ja ollaan läsnä yhdessä. Henkilöstön tehtävänä on luoda lapseen luottamuksellinen suhde. Varhaiskasvatuksessa tulee olla myös lapsen tunnepohjaista välittämistä ja lapsi tarvitsee myönteistä kosketusta ja läheisyyttä. (OPH 2022, 19–23.) Kuoleman akuutissa vaiheessa, kun kuolemasta kerrotaan tai on kerrottu vasta, lasta voi auttaa läsnäololla, turvallisuudella, fyysisellä kontaktilla ja sy-lillä. Lasta voi hieroa tai silitellä. Lapsen tunteen hyväksyminen on tärkeää. Lapsi ei välttämättä reagoi alkuun juuri mitenkään. Kaiken kaikkiaan surusta tuleviin tunteisiin aikuinen auttaa lasta löytämään sanoja ja ilmaisemaan niitä jollakin tavalla. (Poiijula 2000, 122–124.) Tästä syystä yksi työvälineen menetelmistä on satuhieronta.

4.2.1 Lapsen surun käsittelyn tukeminen luovien, taidelähtöisten ja toiminnallisten menetelmien avulla

Varhaiskasvatuksessa käytetään lapsen oppimiseen ja toimintaan monipuolisia toimintatapoja. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2022) nähdään, että luovuutta ja osallisuutta edistävät sekä toiminnalliset työtavat ovat lapselle ominaisia tapoja oppia tai käsitellä asioita. Tällaisia toimintatapoja ovat esimerkiksi leikki, taiteellinen ja luova ilmaisu sekä liikkuminen. Varhaiskasvattajalla tulee olla herkkyyttä havaita lapsen aloitteet ja tunnetilat toimintaan. Havaitessaan esimerkiksi lapsen tunnetilan, varhaiskasvattaja voi suunnitella toimintaa sen mukaisesti. (OPH 2022, 40.) Lapsen kasvua ja kehitystä voidaan tukea taidekasvatuksen avulla. Taidekasvatusta voi olla musiikki, kuvataide, luova liikunta, tanssi, draama, sanataide ja kirjallisuus. (Suvilehto 2020, 56.) Ilmaistessaan itseään taiteen avulla lapsi saa mielekkäitä keinoja havaintojen, tunteiden ja luovan ajattelun näkyväksi tekemiseen. Lapsen minäkuva ja ymmärrys ympäröivästä maailmasta kasvaa taiteellisten menetelmien avulla. (OPH 2022, 46–47.) Lapselle luonnollinen tapa opetella ja kokea tunteita on leikillisuus ja luovuus. Tämän vuoksi esimerkiksi erilaiset taiteelliset menetelmät voivat soveltua lapsen surun käsitte-lyyn. (Erkkilä 2003, 17–18.)

4.2.2 Leikki

Lapselle ominainen tapa käsitellä ja oppia asioita on leikki ja leikillisuus (Koivula & Laakso 2022, luku 6). Varhaiskasvatuksen toimintatapa keskittyy myös erityisen paljon leikkiin. Leikissä lapsi oppii ja kokeilee asioita mutta oppii myös hahmottamaan tapahtumia. Leikin avulla lapsi tuottaa mielihyvää itselleen. Lapsi käsittelee leikin avulla myös elämässään tapahtuneita asioita. (OPH 2022, 40–41.) Leikin avulla lapsen kanssa voidaan käydä kuormittavia tilanteita läpi. Leikkiessään lapsi pystyy kertaamaan kuormittavaa tilannetta. (Hiitola 2000, 7–12.)

Leikin avulla lapsi tutustuu itseensä. Leikkiessään lapsi voi käsitellä ja harjoitella kokemiaan asioita. Olosuhteet ja ympäristö, jossa hän leikkii, ovat turvalliset, jolloin kokemusten läpi käyminen leikin avulla on lapselle turvallista. (Holmberg 2003, 63–64.) Leikki on luovaa toimintaa. Luova leikki antaa lapselle mahdollisuuden käsitellä tunteita. Leikissä käsitellään surun tunteita, mutta myös hassutellaan ja näin saadaan turvallista ja hyvää oloa. (Erkkilä 2003, 70.)

Lasta voidaan ohjata varhaiskasvatuksessa eheyttäviin leikkeihin. Rauhoittava musiikki ja laululeikit sopivat kaikenikäisille lapsille. Myös käsinuken avulla leikittävät leikit sopivat useimmalle ikäryhmälle. Aiheina leikeissä voi olla erilaiset arjen tapahtumat mutta myös kuoleman liittyvät asiat, suru ja auttaminen. Aikuisen ohjaamana mutta herkästi lasta havainnoimana leikit eheyttävät. Myös vauva ja nukkeleikit ovat sopivia ohjattuihin leikkeihin lapsen kanssa. (Erkkilä 2003, 74–83.)

4.2.3 Muistelu

Lapselle on tärkeää, että kuollutta rakasta henkilöä muistellaan. Muistelun avulla yhteys kuolleeseen henkilöön säilyy. Kun muistelemme henkilö, joka on menehtynyt, muistot aktivoituvat. (Mattila 2011, 109.) Muistelu auttaa käymään läpi omaa elämää. Muistelu lisää myös voimavaroja (Hohental-Antin 2009, 23).

Muistelu työskentely sopii monen ikäisille ihmisille. Muistojen avulla käydään läpi yhteistä elettyä elämää. (Hohental-Antin 2009, 24.) Lapsi kaipaa kuollutta läheistä henkilöä ja muistelu yhteisistä hetkistä tuottaa lohdullisia ja hyviä muistoja (Mattila 2011, 109). Positiivisten surun tunteiden hyödyntäminen onkin tärkeää surun tukemisessa, kuten aiemmin kirjoitin Pulkkinen (2016) tutkimuksessa esiin nostetun positiivisen surun tunteen, joka toimii lohdun tuojana.

Muistelu voi olla kuvien katsomista ja yhteisten tekemisten muistelua. Aikuinen voi kertoa lapselle kuvan avulla omia muistoja kuolleesta. Jos muistelua ei tehdä, eletty yhteinen elämä ikään kuin häviää pois. (Mattila 2011, 109–110.)

4.2.4 Musiikki

Varhaiskasvatussuunnitelman Ilmaisun monet muodot kannustavat lasta musiikilliseen ilmaisuun. Musiikillisen ilmaisun avulla kannustetaan lasta kokemaan asioita lapselle ominaisella tavalla. Musiikillinen maailma tarjoaa keinoja tunteiden ilmaisuun. (OPH 2022, 45.) Musiikkia on käytetty kautta aikojen terapeuttisena keinona eri tilanteisiin. Tunteiden ilmaisu musiikin avulla on tunnistettu jo varhain ihmiskunnan alussa. (Ahonen 2000, 26–27.)

Musiikki menetelmänä auttaa lasta rauhoittumaan. Se lievittää stressiä ja ahdistusta. Musiikin on tutkittu vaikuttavan mielialaan. Musiikki saattaa auttaa lasta puhumaan kokemuksestaan. Iloisten laululeikkien aikana on todettu itkuistenkin lasten olevan hymyssä suin. Musiikki parantaa lapsen itsetuntoa sekä auttaa hahmottamaan myönteistä käsitystä itsestä. Itsetunnon, rauhoittumisen, puhumisen ja myönteisen kokemuksen avulla lapsen on helpompi käsitellä elämässä tapahtuvia asioita. (Erkkilä 2003, 37–39.)

Musiikkileikit voivat olla pienille lapsille soveliaita tapoja surussa. Musiikkileikissä tulee kehollista ilmaisua ja musiikin kautta tunnetilojen ilmaisua. Laulaminen lisää yhteisöllisyyden ja turvallisuuden tunnetta. Musiikin kuuntelu aktivoi mieltä, rauhoittaa ja luo turvallisuuden tunnetta. Improvisointi musiikin avulla lisää luovaa ilmaisua ja tunteen tunnistamista. (Erkkilä 2003, 47–51.)

4.2.5 Kirjallisuus

Kirjallisuusterapia lisää itsetuntemusta, itseilmaisua ja kehittää vuorovaikutustaitoja. Sen avulla voi pohtia ja oivaltaa ratkaisuja ongelmiin. Kirjallisuusterapian avulla syntyy keskustelua. (Suvilehto 2020, 52.) Lapsi voi samaistua suruun sadun avulla ja hän voi saada sadun avulla ratkaisuja todelliseen elämään. Satu auttaa lasta ja kasvattajaa pohtimaan yhdessä tilannetta. Satu saattaa luoda keskustelun aiheita luonnollisesti. Satujen luvun avulla lapsen on helpompi samaistua kokemukseen. Sadun hahmo on voinut kokea saman asian kuin lapsi. Vaikka satu luetaan koko ryhmälle, voi se kuitenkin olla hoivaavaa yksilölle. (Suvilehto 2020, 85–86, 114–120.) Surussa sadun keskeinen tarkoitus on lohduttaa lasta ja antaa mallin siitä, että läheisen kuolemasta voi selvitä. Sadun ei tarvitse välttämättä kertoa edes kuolemasta. Lapsi voi kokea hassun tai tunteista kertovan tarinan myös lohduttavana. (Ylönen 2003, 135.)

Sadutus on yksi menetelmä, jonka avulla lapsi voi ilmaista itseään ja omaa maailmaansa. Sadutuksen avulla lapsi tulee kuulluksi. lapsen ja kuulijan välille syntyy vuorovaikutus ja luottamus sadutuksen avulla. Sadutuksen avulla kuulija pääsee mukaan sadun kertojan mielenmaailmaan. Sadutuksessa on sadun kertoja ja kuulija. Kertoja saa kertoa haluamastaan aiheesta sadun omin sanoin. Kuulija kirjoittaa sadun ylös juuri niillä sanoilla, joilla kertoja ne kertoo. Lopuksi kuulija lukee sadun ja kertoja saa vielä muuttaa satua, jos niin kokee. Sadutuksessa on erilaisia tyyliä ja sitä voidaan tehdä yksilö, pienryhmä ja ryhmäsadutuksena. Sadutus sopii monen ikäisille, mutta erityisen hyvin lapsille. (Karlsson 2014, 17–24.)

4.2.6 Liike

Ihminen ilmaisee itseään liikkeen avulla. Liike on tapa kommunikoida ja olla yhteydessä toisiin. Varsinkin silloin, kun ei ole sanoja käytössä tai kykyä sanoittaa tilannetta, voi liikkeen avulla olla vuorovaikutuksessa. Liike kertoo kehon tämänhetkisen tilan ja sen avulla voidaan kertoa koetusta elämästä. Liikkeen avulla alitajuisia asioita voidaan tuoda todellisiksi. Luovaa liikettä käytetäänkin terapian muotona. (Heimonen 2019.)

Lapsi voi purkaa tunteitaan kuten ahdistusta, rakkautta, menettämistä, surua, masennusta, hylkäämistä, yksinäisyyttä, iloa ja toivoa, liikkumisen avulla (Ahonen 1997, 219). Lisäksi lapsi oppii abstraktien sanojen merkityksiä toiminnallisesti. Liikkeen ja toiminnan avulla abstraktille sanalle tulee merkitys. (Pönkkö & Sääkslahti 2011, 10.)

4.2.7 Kuvataide

Kuvan avulla ihminen on kautta aikojen ilmaissut itseään ja maailmaa. Se on osa ihmisyyttä. (Salmela & Ala-Keskinen 2022, 43.) Kuvataiteen avulla ihminen pystyy ilmaisemaan omaa elämää tai maailmaa, jota kokee. Kuvan ja oman elämäntilanteen välillä voi huomata yhteneväisyyksiä. (Aho-nen 1994, 182.) Kuvataiteen avulla pystytään luomaan positiivisia mielikuvia ja muuttamaan sen avulla ajatusta myönteisempään suuntaan (Salmela & Ala-Keskinen 2022, 9).

Kuvataide on eräänlainen kieli, jonka avulla lapsi voi käsitellä tunteita, ajatuksia ja toiveita konkreet-tisin menetelmin. Kuvataide auttaa ilmaisemaan itseään silloin kun sanoja on syystä tai toisesta vai-kea löytää. Kuvataiteen avulla lapsi pystyy luonnostaan ilmaisemaan itseään. Kuvataiteen avulla voi ilmaista sellaisiakin asioita, mitä ei muutoin rohkenisi kertomaan tai käsittelemään. Pelottava koke-mus on turvallisessa muodossa kuvataiteen avulla. (Laimio 2004, 62.)

4.2.8 Satuhieronta

Kosketuksella on paljon hyödyllisiä vaikutuksia lapseen. Tuntoaisti kehittyy ihmiselle ensimmäisenä kaikista aisteista ja se pysyy myös viimeisimpänä aistina elämän loppupuolella. Sen avulla voidaan lohduttaa ja tyyntyttää. Kosketus luo turvallisuutta sekä yhteyttä toiseen ihmiseen. Hellyyden anta-minen kosketuksen avulla on luonnollista. Kosketus vähentää stressiä ja parantaa unenlaatua. Se rauhoittaa mieltä ja lisää keskittymiskykyä. (Seppänen 2021, luku 3.)

Satu yhdistettynä kosketukseen on satuhierontaa. Satu kerrotaan ja kuvitetaan kosketuksen avulla kuulijalle. Sadun avulla tapahtuva kosketus on myönteistä kosketusta ja se kertoo, että hänestä väli-tetään. Satuhieronta myös rentouttaa ja rauhoittaa kuulijaa. Satuhieronnan tulisi olla läsnä olevaa kohtaamista ilon ja leikin kautta. Aikuisen ja lapsen välinen vuorovaikutus paranee läsnäolon ja kos-ketuksen avulla. Satuhieronnan avulla voidaan parantaa lapsen itsetuntemusta, kehittää sosiaalisia taitoja ja motoriikkaa sekä lievittää stressiä. Satuhierontaa on helppo toteuttaa missä ja milloin vain. Lapselta tulee kuitenkin aina kysyä lupa hierontaan. Satuhieronnan tulisi tuntua hyvältä. Satuhie-ronta sopii hyvin loppurentoutukseksi. (Tuovinen 2014, 12–15.)

5 KEHITTÄMISTYÖN TARKOITUS JA TAVOITE

Kehittämistyön tarkoituksena on tuottaa Päiväkotij Simpuksaan pedagoginen työväline lapsen surun tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Kehittämistyön tavoitteena on, että varhaiskasvatuksessa olevaa lasta pystytään tukemaan surussa työvälineen avulla silloin, kun lapsi on menettänyt itselleen läheisen aikuisen. Varhaiskasvattajat voivat hyödyntää työvälinettä työskennellessään lapsiryhmän tai yksittäisen lapsen kanssa surun kohdatessa.

Työväline helpottaa varhaiskasvatuksen työntekijöiden arkea luomalla heille valmiin pedagogisen työvälineen. Tavoitteena on luoda työväline, mikä on helppokäyttöinen, luotettava tietoa sisältävä ja helposti saatavilla. Tavoitteena on, että työvälineen menetelmät soveltuvat lasten kanssa työskenteleeseen ja tukea lapselle tyyppistä tapaa käsitellä asioita. Työväline tarjoaa varhaiskasvatuksen työntekijöille erilaisia menetelmällisiä vaihtoehtoja käsitellä lapsen surua ja sen aiheuttamia tunteita, ajatuksia ja kokemuksia. Työvälineen avulla voidaan ennaltaehkäistä mahdollisia surusta aiheutuvia ongelmia.

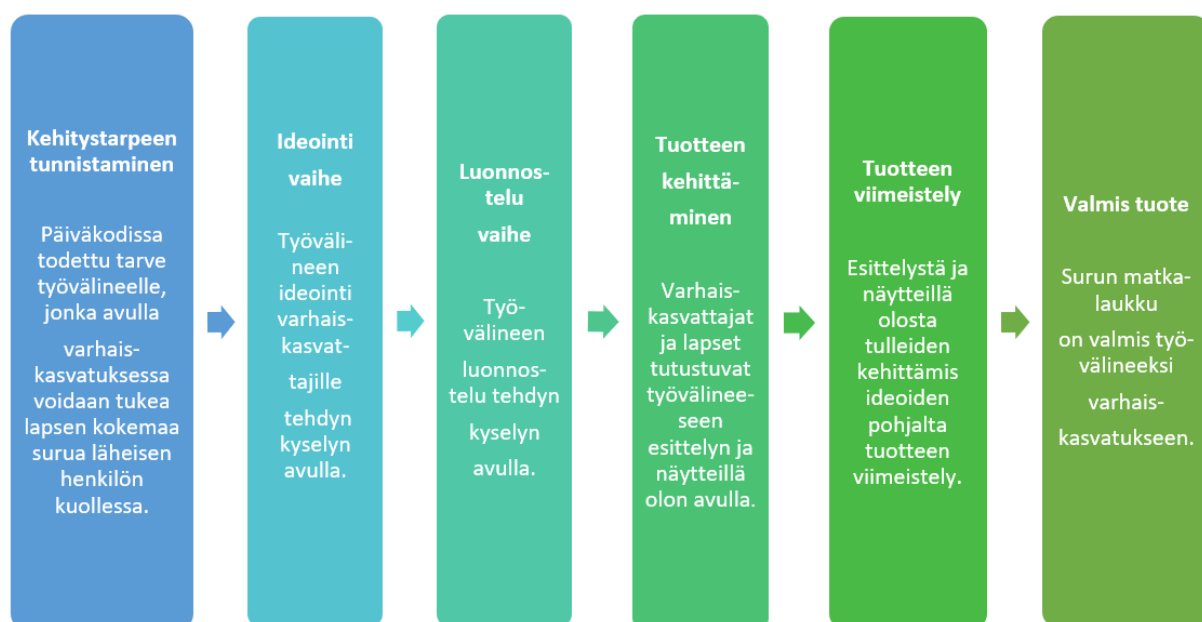
Työväline antaa mahdollisuuden varautua kuoleman tilanteeseen. Kuolemantapaus voi järkyttää ja herättää monenlaisia tunteita myös varhaiskasvatus henkilöstössä. Tämän vuoksi valmista työvälinettä tarvitaan, jotta kasvattaja voi turvallisesti, luotettavasti ja helposti tukea lasta sekä suru viestin kertomis- että surun käsittely tilanteessa. Työvälineeseen on koottu erilaisia menetelmiä, joiden avulla voi käsitellä surua.

Surun matkalaukku -työvälineen tarvikkeiden, menetelmien ja aikuisen läsnäolon avulla pystytään auttamaan lasta ymmärtämään tapahtumaa, puhumaan tai muuten ilmaisemaan tunteitaan tapahtumasta. Tavoitteena on, että lapsi voi ilmaista itseään lapselle luonnollisin keinoin sekä tuottaa sellaisia menetelmiä ja keinoja surun käsittelyyn, jotka sopivat varhaiskasvatusikäisen lapsen kanssa toimimiseen. Varhaiskasvatuksen henkilökunta pystyy Surun matkalaukun avulla antamaan tukea lapsen suruun oikea aikaisesti.

6 TYÖVÄLINEEN KEHITTÄMINEN

Opinnäytetyöni on kehittämistyö, joka on toiminnallinen. Tavoitteena toiminnallisessa opinnäytetyössä on kehittää tuotos tilaajalle. Kehitetty tuotos palvelee usein tilaajan arjen tilannetta joko toimintaympäristössä tai esimerkiksi työntekijän työvälineenä. Toiminnallinen opinnäytetyö ei varsinaisesti ole tutkimuksellinen opinnäytetyö. Toiminnallisessa opinnäytetyössä käytetään tutkimuksellista ja kehittävää työotetta, jotta saadaan tuotos tilaajalle tehtyä. Ammatillinen asiantuntijuus näkyy raportissa ja työn taustana. (Kostamo, Airaksinen & Vilkkä 2022, luku 1.1.)

Kehittämistyössä olen soveltanut tuotteistamisprosessia. Tuotteistamisen avulla luodaan ja suunnitellaan tuote, joka voi olla palvelu, materiaali tai molempien yhdistelmä (Jämsä & Manninen 2000, 13–14). Surun matkalaukku -työväline, jonka tein kehittämistyönä, on materiaallinen tuote. Tuotteistamisprosessin (kuva 2) vaiheisiin kuuluu kehitystarpeen tunnistaminen, ideointivaihe, luonnosteluvaihe, tuotteen kehittäminen, tuotteen viimeistely sekä valmis tuote (Jämsä & Manninen 2000, 29–83).

KUVA 2. Tuotteistamisprosessi (mukaillen Jämsä & Manninen 2000, 28)

6.1 Kehitystarpeen tunnistaminen

Tuotteistamisprosessin ensimmäisessä vaiheessa tunnistetaan kehitystarve (kuva 2). Kehitystarpeen tunnistaminen organisaatiossa voi tapahtua palautteen keräämisen avulla, erilaisin selvityksin ja tutkimuksin sekä tilastojen avulla. Kehitystarve voi olla kokonaan uuden tuotteen kehittäminen tai jo olemassa olevan tuotteen jalostaminen sopivammaksi toimintaan. (Jämsä & Manninen 2000, 29–33.)

Toimeksiantaja oli tunnistanut tarpeen ”surulaatikon” kaltaiselle työvälineelle, kun päiväkodissa on sattunut vuosien varrella muutamia kuolemantapauksia, jotka ovat koskettaneet päiväkodin lasta tai lapsia. Toimeksiantaja kertoi, että päiväkodilla on tarve jonkin muotoiselle surulaatikon, jonka

avulla voidaan käydä läpi kuoleman tapausta lapsen tai lasten kanssa. Toimeksiantaja koki, että kuolemantapaukset voivat olla äkillisiä ja että varhaiskasvattajalla olisi hyvä olla jotakin työvälineitä tilanteen käsittelyyn.

Kun kehittämistarve tuotteelle on havaittu, voidaan aloittaa ideointi. Tällöin voidaan alkaa pohtimaan erilaisia ratkaisuja tarpeeseen. Erilaisten vaihtoehtojen ideoinnin avulla on tarkoitus löytää sopiva ratkaisu tarpeeseen. (Jämsä & Manninen 2000, 35.) Tuotteistamisprosessin ideointivaiheeseen (ks. kuva 2) voidaan käyttää monenlaisia menetelmiä, joilla ideoita kerätään. Tällaisia voi olla ideakilpailut, tutkimukset, analyysit, projektit. (Jämsä & Manninen 2000, 85.)

Ideointi ja suunnitteluvaiheen alussa kartoitin toimeksiantajan tarkemmat tarpeet surun käsittelyn työvälineelle. Kävimme toimeksiantajan kanssa läpi, kenelle työväline tuotetaan, kuka sitä käyttää ja missä tilanteessa ja mitä surulaatikko voisi sisältää. Toimeksiantaja toivoi päiväkotien seurakuntien käyttämän surulaatikon kaltaista työvälinettä. Työväline kohdennettiin lapsiryhmissä toimiville varhaiskasvattajille tilanteeseen, jolloin ryhmän lapsen tai lasten läheinen aikuinen on kuollut. Toimeksiantajan toiveena oli, että työvälineessä olisi ainakin valokuvakehys, kynttilä, muistoliina, kirja lapselle kuolemasta ja menetelmiä surun käsittelyyn ja kuolemasta kertomiseen.

Toimeksiantajan toivomaa surulaatikkoon on evankelisluterilainen kirkko käyttänyt työvälineenä lasten kanssa kuoleman kohdatessa jo aikojen. Perinteinen surulaatikko on sisältänyt valkoinen silitetty liina, valokuvakehys, risti, kynttilä, musiikkia ja kirja. Surulaatikossa on saattanut olla myös muuta surun käsittelyyn liitettävää materiaalia. (Suomen evankelisluterilainen kirkko) Seurakunnilla näkökulma surulaatikon sisältöön on ollut heidän uskontonsa. Valitsin menetelmäpaketin näkökulmaksi ja ohjaavaksi tekijäksi Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2022), jotka ohjaavat kehittämäni ”surulaatikon” tuotteita.

Ideoinnin ja luonnostelun apuna käytin toimeksiantajan kertomien tarpeiden lisäksi henkilökunnalle tehtävää kyselyä. Tein Kyselyn Microsoft Formsin avulla (liite 1). Toiminnallisissa opinnäytetöissä kyselyä käytetään tiedonkeräyksen menetelmänä siitä syystä, että ei tunneta kohderyhmää ja halutaan kyselyn avulla selvittää kohderyhmän tarpeita. Tällöin tulee selvittää, millaista tietoa kyselyn avulla haetaan. (Vilka & Airaksinen 2003, 56–57.) Kyselyssä selvitin, millaista tietoa varhaiskasvattajilla on aiheesta ja kokevatko he tarvitsevänsä lisää tietoa aiheesta. Halusin tietää tiedon määrän ja lisätarpeen siitä syystä, että en tuota sellaista tietoa työvälineeseen, joka on tarpeetonta varhaiskasvattajalle. Yhtenä kysymyksenä oli varhaiskasvattajien koulutus. Koulutustaustaa halusin selvittää, koska sillä on merkitystä, jos varhaiskasvatuksen työntekijällä ei ole alalle soveltuvaa koulutusta, jolloin tieto lapsen surusta voi olla puutteellista.

Kyselyssä kysyin, onko varhaiskasvattajalla kokemusta lapsen surusta ja läheisen kuolemasta varhaiskasvatuksessa. Kokemuksen avulla ajattelin saavani lisää tietoa lapsen ja varhaiskasvattajan tarpeista. Selvitin myös varhaiskasvattajien tarpeita lapsen surun käsittelyn menetelmistä sekä asioita, joita varhaiskasvattaja kokee tärkeäksi ja toimivaksi lapsen surun käsittelyssä. Kysymysten vastaukset antoivat minulle tietoa siitä, millaista työvälinettä suunnittelen varhaiskasvattajille. Lopuksi pyysin varhaiskasvattajia ideoimaan vapaasti työvälinettä ja työvälineen nimeä.

Vastauksia kyselyyn tuli yhteensä kuusi. Teemoittelin kysymysten aihealueet kokemukseen, tietoon, tarpeeseen, menetelmiin sekä ideoihin. Kokemusta ryhmän lapsen läheisen kuolemasta oli yli puolella vastaajista. Tuloksista selvisi, että kasvattajilla oli jo tietoa aiheesta, mutta jokainen vastaaja oli myös sitä mieltä, että tietoa ja tiedon päivitystä tarvitsee aina lisää. Kyselyssä selvitettiin, mitä varhaiskasvattaja tarvitsisi työskentelynsä tueksi lapsen surussa. Kaikissa vastauksissa tuotiin esille menetelmiä. Yksi henkilö vastasi myös, että valmiita ohjaustuokioita. Varhaiskasvattajan omia hyväksi kokemia keinoja työskentelyyn kyseltiin myös, niihin saatiin kaksi vastausta. Vastauksista selvisi, että varhaiskasvattajat pitivät läsnäoloa, läheisyyttä ja aikaa käsitellä asiaa tärkeinä keinoina surun käsittelyssä. Menetelmäpaketin nimen ideointiin vastasi kuudesta varhaiskasvattajasta yksi. Vastaajan toive surulaatikon nimestä oli seuraavanlainen: ”Voisiko nimessä korostua jollakin tavalla surun arvokkuus ja se että tunne on hyväksytty?”.

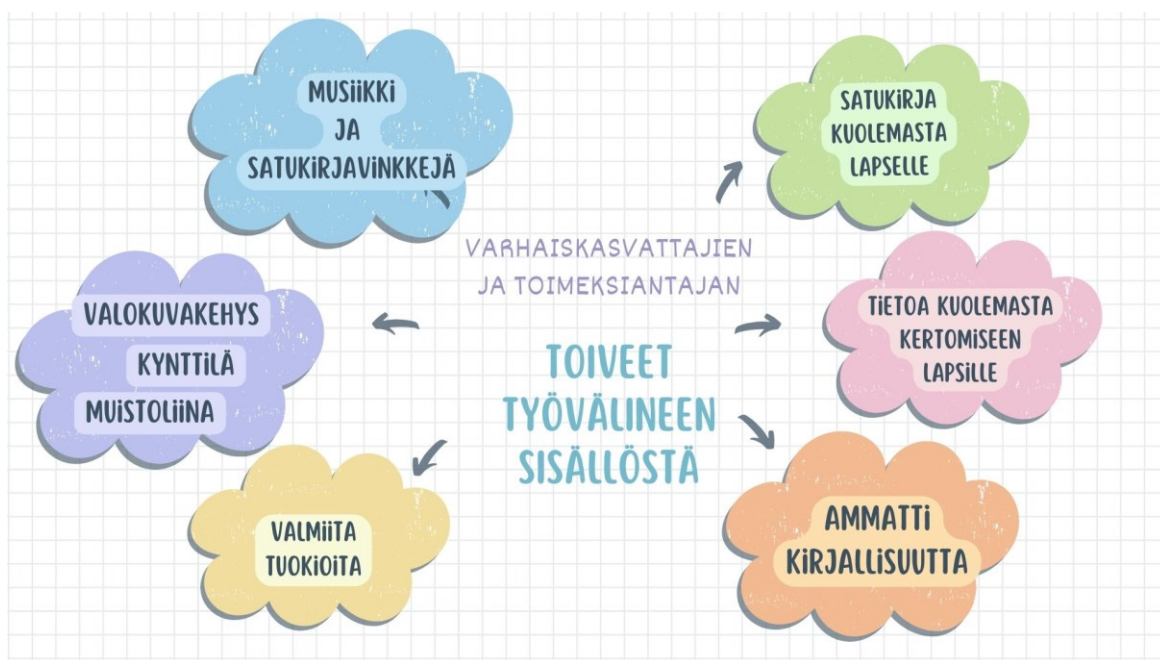
Ideoinnin lisäksi kehitettävää tuotetta voidaan suunnitella esimerkiksi laadun näkökulmasta. Tuotteen laatu syntyy useasta eri osa-alueesta. Hyvää tuotetta suunniteltaessa on tiedettävä, kenelle tuotetta suunnitellaan ja millaisia tarpeita ja muita ominaisuuksia tuotteen käyttäjillä on. Tuotetta saattaa käyttää useampi käyttäjä, joten hyvässä tuotteessa on otettava huomioon kaikkien käyttäjien tarpeet. (Jämsä & Manninen 2000, 43–44.) Suunnitellessa hyvää tuotetta varhaiskasvatukseen on tiedettävä lapsen ikätasoon ja kehitykseen liittyvät asiat, jotta voidaan tehdä tuotteesta toimiva juuri tälle kohderyhmälle. Kappaleessa 4.1 kerroin, että lapsi käsittelee asioita toiminnallisin keinoin. Varhaiskasvatus suunnitelma (2022) ohjaa toimintaa varhaiskasvatuksessa ja varhaiskasvatussuunnitelman oppimisen alueisiin kuuluu ilmaisun monet muodot. Näistä syistä valitsin kehittämistyöni työvälineen menetelmiksi luovat, taidelähtöiset ja toiminnalliset menetelmät.

Oikea asiasisältö varmistaa tuotteen hyvän laadun. Suunnittelun alkuvaiheessa on hyvä selvittää tuotteen asiasisältö. Asiasisältöön voi tutustua ajankohtaisten tutkimusten avulla. Tuotteen asiasisältö tulee rajata sopivaksi. (Jämsä & Manninen 2000, 47.) Ideoimani työvälineen asiasisältöön tutustuin perehtyessäni lapsen suruun kirjallisuuden ja tutkimusten avulla. Kehittämistyön asiasisältö on rajattu tilanteeseen, jolloin ryhmän lapsen tai lasten läheinen henkilö on kuollut. Asiasisällön lisäksi hyvää tuotetta suunniteltaessa on otettava huomioon toimintaympäristöä ohjaavat lait ja säädökset (Jämsä & Manninen 2000, 49). Lasten kanssa toimiessa varhaiskasvatuksessa toimintaa ohjaa mm. Varhaiskasvatuslaki (1 §) ja Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (OPH 2022, 10). Lakien ja säädösten lisäksi tilaajan organisaation arvot ja periaatteet tulevat näkyä tuotteessa. Yksikössä, johon tuote tilataan, on omat yksilölliset linjaukset toiminnasta (Jämsä & Manninen 2000, 49). Päiväkotitilauksen arvoihin kuuluu lasten osallisuus ja kuulluksi tuleminen (Iisalmen kaupunki). Lapsen kuuluu saada olla osallinen oman elämänsä tapahtumiin, myös surussa (Mattila 2011, 114). Kehittämäni työvälineen tavoitteena oli, että lapsi pystyy ilmaisemaan itseään.

Hyvän tuotteen suunnittelijan on syytä kuulla eri asiantuntijaryhmiä ja tutustua aiheen kirjallisuuteen. Moniammatillisen tiedon ja kirjallisuuden avulla pystyy tuottamaan laadukkaan tuotteen. Asiantuntijoiden avulla voidaan tuoda eri vaihtoehtoja tuotteen valmistuksessa esille. (Jämsä & Manninen 2000, 50.) Päiväkotitilauksen varhaiskasvattajat vastasivat suunnittelu vaiheessa kyselyyn, jossa

kysyttiin heidän kokemuksiaan lapsen surusta varhaiskasvatuksessa. Työn toimeksiantajan edustajan toiveita ja kokemuksia kartoitin avoimen keskustelun avulla. Aihetta käsittelevään kirjallisuuteen perehdyin runsaasti ennen tuotteen valmistusta sekä koko prosessin aikana.

Ideoiden perusteella tuotetta aletaan luonnostella (kuva 2). Saatuja ideoita ja innovaatioita pohditaan ja mietitään, miten voidaan käyttää tässä työssä hyväksi. (Jämsä & Manninen 2000, 85.) Tein itselleni luonnostelun pohjaksi miellekartan toimeksiantajan ja kasvattajien toiveista (kuva 3). Miellekartan avulla on mielestäni helpompi luonnostella tuotetta.

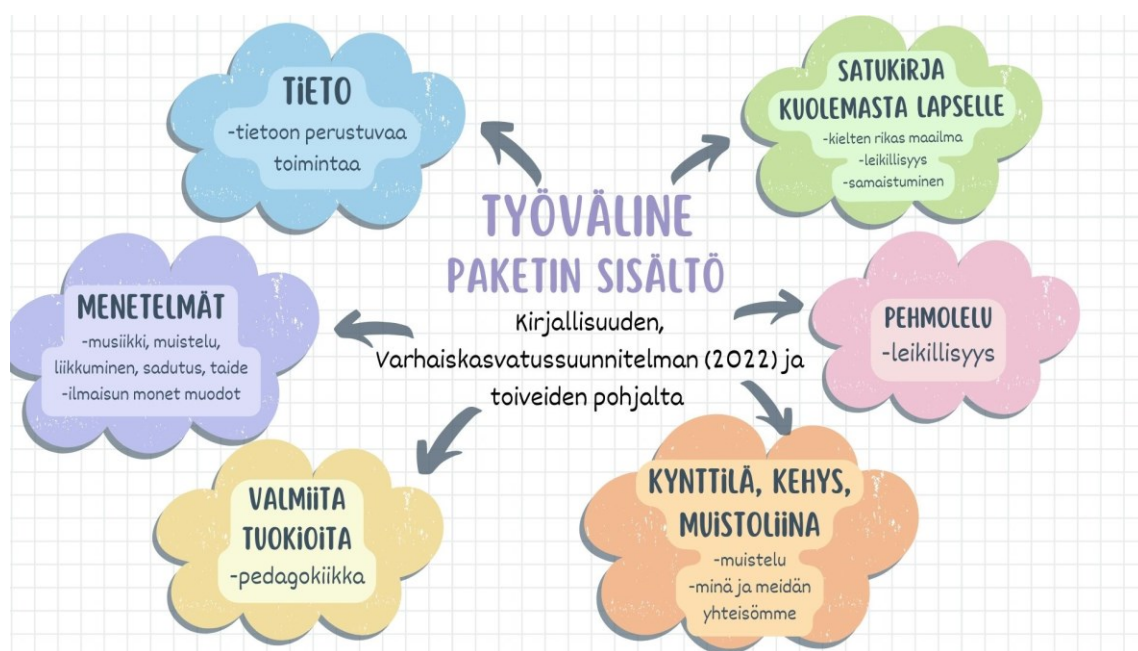

KUVA 3. Varhaiskasvattajien ja toimeksiantajan toiveet työvälineen sisällöstä

Varhaiskasvattajien toiveena oli valmiita tuokioita, joita on helppo hyödyntää työtilanteissa. He toivoivat myös valmiita menetelmiä kuolemasta kertomiseen. Toimeksiantajan toiveena tuotteelle oli itse surulaatikko, joka sisältäisi vähintään muistoliinan, valokuvakehys, kynttilän sekä satukirjan kuolema aiheella (kuva 3).

6.2 Tuotteen kehittäminen

Ideointi- ja luonnosteluvaiheen jälkeen tuotetta kehitellään (kuva 2). Tuotteesta voi tehdä prototyyppin ja kohderyhmä voi testata sitä. Kohderyhmä voi antaa palautetta testaamastaan tuotteesta, jolloin saadaan tietoa tuotteen laadusta. (Jämsä & Manninen 2000, 85.) Ideointivaiheen jälkeen kehitelin tuotetta. Käytin kehittämyssä hyväksi kyselyn tuloksia (liite 1), varhaiskasvattajien ja toimeksiantajan toiveita (kuva 3), varhaiskasvatussuunnitelman perusteita (2022), kirjallisuutta lapsen surusta ja sen käsittelystä sekä omaa ideointikykyäni.

KUVA 4. Työvälinepaketin sisältö

Toimeksiantajan kanssa kävimme keskustelua menetelmäpaketin sisällöstä tässäkin vaiheessa. Toimeksiantajalla oli mm. toive muistoliinasta. Muistoliina on yksi evankelisluterilaisen muistotilaisuuden tarvikke muistopöydälle (Suomen evankelisluterilainen kirkko). Varhaiskasvatuksessa ei ole tarkoitus toteuttaa minkään yhden uskontokunnan sanomaa lasten kanssa. Varhaiskasvatuksen tulee olla sitoutumatonta sekä uskonnollisesti että puoluepoliittisesti ja katsomuksellisesti. Kuitenkin niin, että katsomuksia voidaan katsella tasaveroisesti ja niin ettei vaikuteta lapsen katsomukseen. (OPH 2018, 19.) Tämän tiedon pohjalta kävimme toimeksiantajan kanssa keskustelua muistoliinan käytöstä. Totesimme kuitenkin, että muistoliina ei tuo liiallista uskonnollista viitettä muisteluun. Muistoliinassa ei ole uskonnollisia kuvia eikä väritystä.

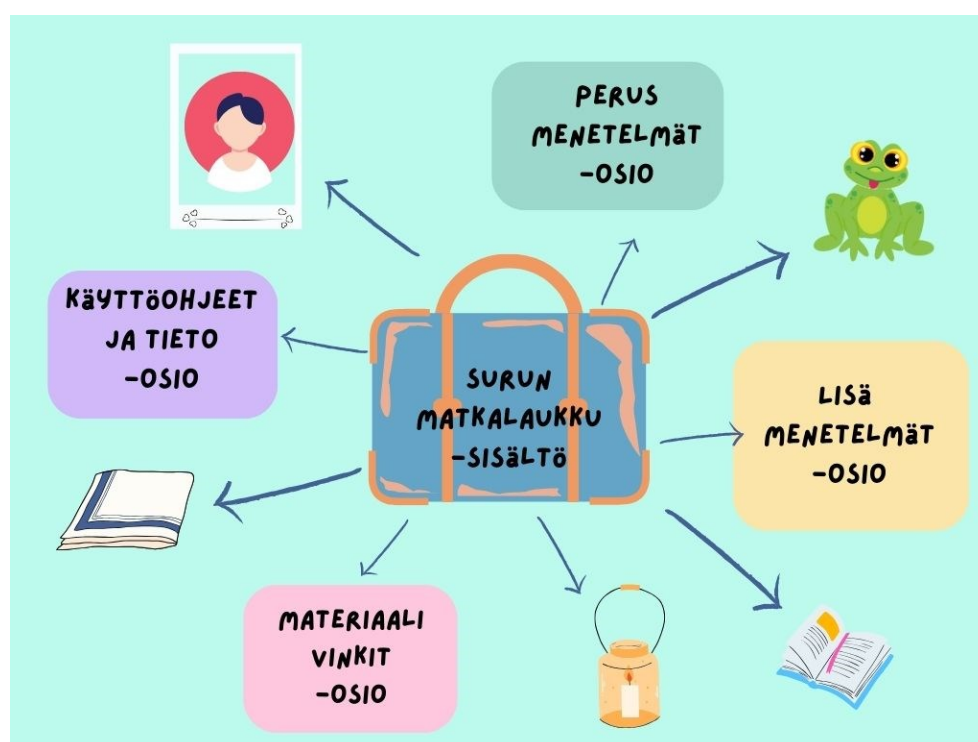
Keskustelimme toimeksiantajan kanssa millainen työvälineen tuotteita sisältävä laatikko olisi muodoltaan. Toimeksiantajalle sekä minulle itselleni oli tullut ajatus matkalaukusta, jossa tarvikkeet surun käsittelyyn olisi. Tästä matkalaukku ajatuksesta minulle tulikin ajatus, että surulaatikko voisi olla nimeltään Surun matkalaukku. Nimi olisi hyvä siinäkin mielessä, että suru itseasiassa on matka, jota kuljetaan. Näin menetelmäpaketin nimeksi muotoutui Surun matkalaukku.

Menetelmäpaketin menetelmien valintaan on vaikuttaneet toiveiden ja kirjallisuuden lisäksi Varhaiskasvatus suunnitelman oppimisen alueet (OPH 2022, 42–50). Tähän vaiheeseen käytin myös miellekarttaa apunani (kuva 4). Konkreettiset tarvikkeet kuten kehys, pehmolelu, liina ja kynttilä olivat ensimmäiseksi valmiita. Kuten aiemmin kirjoitin, leikki ja leikillisuus on lapsen tapa oppia asioita. Ideoin Surun matkalaukkuun pehmolelun, Siri Sammakon. Siri Sammakon avulla voidaan tehdä tuokiosta leikillinen, vaikkakin todellisuuteen perustuva. Aiemmin kirjoitin myös sadun merkityksestä, sillä sadun avulla lapsen on helpompi samaistua aiheeseen pehmolelun kertomana. Tunteita ja mielen huolia voi kertoa vaikkapa pehmolelulle, jos suoraan aikuiselle kertominen on vaikeaa. Luin artikkelin guatemalalaisista huolinuekeista, joille voi kertoa huolensa illalla nukkumaan mennessä (Maailman-kauppalehti 2013, 14–15). Ajattelin, että tunteista ja huolista kertominen voi olla helpompaa pehmolelulle.

Menetelmien pohjana on Ilmaisun monet muodot Varhaiskasvatussuunnitelman oppimisen alueista (kuva 1). Suunnittelin menetelmät korteiksi, joissa on kuvattu valittu menetelmä ja siinä tarvittavat tarvikkeet. Tällaista kortti -mallia ohjasi oma kokemukseni varhaiskasvatustyöstä. Työskennellessäni varhaiskasvatuksessa huomasin, että menetelmien tulee olla helppoja ja yksinkertaisia. Kaikki tarvittava tulee lukea kortissa, jotta tuokio etenee sujuvasti. Korteissa oleviin menetelmiin kehitelin monipuolisesti toimintoja käyttäen luovia ja toiminnallisia menetelmiä. Menetelmät olivat vaihtelevasti musiikin, liikkeen, kuvataiteen ja sadun mukaan suunniteltuja.

Surun matkalaukkuun toiveena ja tarkoituksena oli tiedon lisääminen suru ja kuoleman teemasta. Luovien ja toiminnallisten menetelmäkorttien lisäksi kehitelin helposti käytettäviä kortteja tiedon lisäämiseen lapsen surusta, menetelmistä sekä lisämateriaalista. Korteissa käsitellään yksinkertaisesti lapsen suru, kuinka siitä voi kertoa lapselle varhaiskasvatuksessa, musiikki sekä kirjallisuuslistat varhaiskasvattajalle, että lapsille.

Kortit olen jaotellut neljään osioon käytettävyyden vuoksi. **Käyttöohjeet ja tieto** -osio sisältää Surun matkalaukun käyttöohjeet sekä tietoa lapsen surusta sekä ohjeita surevan lapsen kanssa toimimiseen kasvattajalle. **Perusmenetelmät** -osio sisältää menetelmän, jota voi käyttää koko lapsiryhmälle ja sisältää mm. yksinkertaisen muistohetken. Perusmenetelmissä on muistohetken runko ja muutama yksinkertainen tuokion tehtävä. **Lisämenetelmä** -osiossa on perusmenetelmiä täydentäviä menetelmiä, jos haluaa jatkaa lapsen tai lasten kanssa työskentelyä kuolema aiheen parissa. **Materiaalivinkit** -osiossa on kirjallisuusvinkkejä varhaiskasvattajalle oman tiedon lisäämiseen sekä lastenkirjallisuus vinkkejä satutuokioihin. (kuva 5). Kortteja on tarkoitus käyttää niin, että jokainen varhaiskasvatustiimi voi tutustua Surun matkalaukkuun ja käydä tiimissään läpi, miten toimitaan, jos tällainen tilanne kohtaa ryhmää. Tämän lisäksi jokainen aikuinen tiimissä lukee kortit, jossa on perustietoa lapsen surusta. Kasvattaja voi lukea miten kuoleman tapahtumasta kerrotaan lapselle.

KUVA 5. Surun matkalaukun sisältö

Surun matkalaukku jätettiin Päiväkotit Simpukan taukotilaan. Tarkoituksena oli, että henkilökunta pääsi tutustumaan konkreettisesti työvälineeseen. Toimeksiantaja lähetti päiväkodin lapsiryhmiin varhaiskasvattajille tiedotteen, että Surun matkalaukku on katsottavissa taukotilassa. Tiedotteessa oli mukana myös tekemäni esittelyvideo työvälineestä (Ryhänen 2023). Videossa esiteltiin kehittämistyön aihetta sekä Surun matkalaukkuja ja sen käyttöä. Tarkoituksena videolle oli, että kaikki varhaiskasvattajat näkevät Surun matkalaukun konkreettisesti, jos eivät pääse näkemään työvälinettä taukotilassa. Tavoitteena videolle oli myös, että sen avulla varhaiskasvattajat voivat antaa palautetta keskeneräisestä työstä. Aikataulu syistä en voinut lähteä esittelemään jokaiseen Päiväkotit Simpukan ryhmään työvälinettä. Video esittelyn avulla kaikki saivat mahdollisuuden tutustua Surun matkalaukkuun. Videosta tuli taukotilaan myös QR-koodi, jotta videon saatavilla olo olisi mahdollisimman helppo. Video ei tullut mukaan lopulliseen työvälineeseen, vaan se oli mukana kehittämisvaiheessa apuvälineenä.

Surun matkalaukun lisäksi taukotilaan jätettiin palautelomake tuotteesta sekä paperisena että QR-koodina (liite 2). Palautelomakkeessa kyseltiin palautetta tuotteesta sekä kehitysideoita. Palautetta sai antaa myös siitä, onko Surun matkalaukun menetelmiä liikaa vai sopivasti ja onko työväline varhaiskasvattajan mielestä helppokäyttöinen. Surun matkalaukkuun sai tutustua 4.–20.10.2023.

Palautelaatikkoon sekä Microsoft Formsin kyselyyn tuli yhteensä yhdeksän vastausta. Kyselin työvälineen selkeyttä ja mahdollisia selkeyttäviä muutosehdotuksia varhaiskasvattajilta. Kaikki vastaajat olivat sitä mieltä, että menetelmät ja koko työväline oli selkeä. Muutosehdotuksia heiltä ei tullut. Kyselyssä kysyttiin myös, onko työvälineen lisämenetelmät tarpeellisia. Tarkoitukseni oli selvittää, olisivatko varhaiskasvattajat halunneet vain yhden menetelmän työskentelyyn. Kaikissa vastauksissa koettiin hyväksi se, että on olemassa perusmenetelmä ja halutessaan voi laajentaa surun käsittelyä lisämenetelmien avulla. Heidän mielestään lisämenetelmät rikastuttivat työvälinettä ja mahdollistivat erilaisten lasten kanssa työskentelyn. Kyselyssä kysyttiin myös, arvelivatko varhaiskasvattajat, että olisiko Surun matkalaukku työvälineestä apua lapsen kanssa työskentelyssä surun hetkellä. Kaikki kokivat, että Surun matkalaukku tuo apua heidän työskentelynsä lapsen surun parissa. Viimeisenä kysymyksenä sai antaa vielä toiveita ja muutosehdotuksia työvälineeseen. Kysymykseen tuli yksi toive. Toive oli satuhieronta. Vastaaja koki, että satuhieronta olisi hyvä olla työvälineessä mukana koska se luo hänen mielestään turvallisuutta. Minusta tämä oli hyvä ajatus ja lisäsin sen yhdeksi menetelmäksi aiheeseen perehtymisen lisäksi. Erityishuomiona useista palautteista nousi myös, että Surun matkalaukun välineiden ja materiaalien ulkonäkö oli kaunis.

Lapset pääsivät tutustumaan Surun matkalaukkuun myös. Tarkoituksena oli, että lapset saivat antaa palautetta ja arviota Surun matkalaukusta sekä se että lapset pääsivät osallisiksi suunnitteluun. Lapille esittelyn tavoitteena oli myös testata, toimiiko menetelmät käytännössä. Surun matkalaukku esiteltiin Päiväkotit Simpukan Korallit-ryhmän lapsille. Päädyin esittelemään vain yhdelle ryhmälle Surun matkalaukun, aikataulu syistä. Jokaisessa lapsiryhmässä käynti olisi vienyt aikaa paljon. Halusin kuitenkin, että lapsilla on mahdollista olla mukana ja osallisena kehittämistyössä. Surun matkalaukku esiteltiin noin 2,5–5-vuotiaille lapsille.

Kerroin lapsille, että olen tullut näyttämään heille Surun matkalaukkua. Samalla mietittiin, että mitä se suru oikein on? Lapset osasivat hienosti vastailla esimerkiksi että ”jos on tullut paha mieli, jos joku on ottanut jonkin lelun pois”. Kerroin, että minulla on Surun matkalaukussa mukana eräs henkilö, joka on kokenut surua. Leikillisyyden avulla otin esille matkalaukusta Siri Sammakon. Siri kertoi lapsille, että hän voi auttaa sellaista lasta, jolla on suru läheisen kuolemasta, koska hänen oma isänsä on kuollut. Kävimme matkalaukkua läpi siitä näkökulmasta, miten Siri Sammakko oli hänen sammakko päiväkodissaan autettu, kun isä oli kuollut. Lapsille luettiin Muistojen Puu -kirja, joka on matkalaukun yksi työväline. Lapset saivat osallistua vuorollaan rakentamaan muistopöytää matkalaukun päälle. Lopuksi toteutimme yhden menetelmä kortin tehtävän, joka oli nimeltään Tanssii huivien kanssa. Tanssimme musiikin tahdissa ja huivien kanssa. Lapset kyselivät monia kysymyksiä sadun aikana. Heitä kiinnosti esimerkiksi se, minne sadun kuollut kettu sitten meni, kun oli kuollut metsään. Heitä kiinnosti myös tuliko Ketulta verta? Lapset halusivat tietää todellisia, konkreettisia asioita kuolemasta.

Lapset saivat antaa palautetta tuokiosta ja Surun matkalaukusta peukalon kuvan avulla. Kävimme ennen palautteen antoa ryhmän lasten kanssa läpi, mitkä peukalon kuvalla näytettävät palautevaihtoehdot olivat. Peukalon suunnatessa ylös, matkalaukku oli kiva juttu. Peukalon suunnatessa vaakatasoon, ei ollut ihan varma omasta mielipiteestään ja peukalon suunnatessa alas, ei oikein tykännyt matkalaukusta. Ne lapset, jotka laittoivat peukun alas, kertoivat muun muassa että ”se suru asia ei ollut hyvä”. Osalle lapsista Siri Sammakko oli kaikkein kivoin, osalle lapsista satu oli kiva.

6.3 Tuotteen viimeistely ja arviointi

Mallikappaleen avulla tuotetta voi alkaa prosessin mukaisesti viimeistelemään (kuva 2). Palautteen avulla voi vielä muuttaa tuotetta. Viimeistelyvaiheessa laaditaan myös tuotteelle käyttöohjeet. (Jämsä & Manninen 2000, 85.) Lopulliset muutokset Surun matkalaukku -työvälineeseen tein henkilökunnan palautteiden, lasten palautteiden sekä lapsille esittely kokemuksen avulla. Perehdyin satuhierontaan teoriatasolla ja suunnittelin työvälineeseen sopivan satuhierontakortin. Menetelmäkortissa seikkaili Surun matkalaukun Siri Sammakko, joka pohti elämän asioita. Lisäsin muutamia satuhierontakirjaesimerkkejä lasten kirjallisuusluetteloon. Käydessäni esittelemässä Surun matkalaukkua lapsille huomasin, että perustuokion, Muistohetken rakennetta tulee muuttaa. Lisäsin Muistohetken Siri Sammakon mukanaolon. Lisäksi muutin muutamia musiikki vaihtoehtoja huivileikkiin, koska huomasin, että surua käsittelevän tuokion päätteeksi voisi olla kuitenkin lohduttavaa ja iloista musiikkia surullisen sijaan. Viimeistelyvaiheessa kokosin lopullisen Surun matkalaukun. Surun matkalaukkuun tuli ohjeet, kuinka sitä käytetään. Laatikko sisältää tietoa lapsen surusta sekä listausta muusta materiaalista, jota voi käyttää surun käsittelyyn jatkossa.

Tarkoituksena oli tuottaa pedagoginen työväline varhaiskasvatuksen henkilökunnan käyttöön. Tavoitteena oli, että työvälineen avulla voidaan tukea lasta, kun hän on menettänyt itselleen läheisen henkilön. Tavoitteena oli myös, että työväline olisi helppokäyttöinen, varhaiskasvatussuunnitelmaan pohjautuva sekä luotettava. Muita tavoitteita työvälineelle oli helposti saatavilla olo, lapsen mahdollisuus ilmaista itseään surussa sekä varautuminen kuoleman aiheuttamaan kriisiin.

Mielestäni onnistuin kehittämistyön tavoitteissa. Tarkoitus ja tavoitteet oli otettu suunnittelussa huomioon. Tuotin työvälineen varhaiskasvatuksen henkilökunnan käyttöön. Työväline oli mielestäni helppokäyttöinen, koska kaikki tarvikkeet olivat samassa matkalaukussa ja laukusta löytyi ohjeet työvälineen käyttöön. Myös varhaiskasvattajat kokivat palautteen mukaan, että työväline olisi helppokäyttöinen. Työväline antaa varhaiskasvattajalle mahdollisuuden soveltaa menetelmiä kunkin lapsiryhmän tarpeisiin sopiviksi. Menetelmät, joita työvälineessä on, ovat lapsille soveltuvia. Menetelmistä voi valita omaan ryhmään soveltuvimmat. Testatessani itse lapsiryhmässä työvälineen menetelmiä, pystyin toteamaan, että Muistohetken avulla lapsi pääsi ilmaisemaan itseään ja häntä mieltäytyttäviä kysymyksiä. Lapsi tuli huomioituksi surussaan. Satu ja leikkisyys toi tuokioon niitä elementtejä, jotka auttoivat lasta käsittelemään aihetta hänen kehitys- ja ikätasonsa mukaisesti. Koin onnistuneeni siinä.

Surun matkalaukun käytön avulla lapsen surua tuetaan varhaiskasvatuksessa. Lapsen suru otetaan huomioon käyttämällä Surun matkalaukua kuoleman tilanteessa. Kehittämistä on vielä varmasti itse tuokioiden rakenteessa. Käytäntö tulee näyttämään, miten ne toimivat lasten kanssa. Huomasin jo lapsille esitellessäni Surun matkalaukua, että yksinkertaisuus on tärkeää menetelmissä. Lapsille täytyi antaa tilaa omaan ilmaisuun. Lisäksi Surun matkalaukun käyttöä tulee muokkaamaan varhaiskasvattajan oma työskentelytapa. Jos jotakin Surun matkalaukussa lähtisin muuttamaan kehittämisprosessin jälkeen, olisi muokkauksen kohteena materiaalin laajuus. Rajaisin menetelmät muuttamaan erilaiseen. Tekisin Surun matkalaukusta vielä yksinkertaisemman, akuuttiin kuoleman hetkeen.

Keräsin prosessin aikana tietoa siitä, miten lapsi suree ja millaisin keinoin lasta voidaan tukea surussa. Tästäkin syystä ajattelen onnistuneeni työvälineen kehittämisessä. Työvälineen helppokäyttöisyys jää kuitenkin jälkikäteen arvioitavaksi, koska sillä ei olla vielä työskennelty tosi tilanteessa.

Keinot mitä varhaiskasvatuksessa käytämme lapsen tukemiseen hänen kasvussaan ja kehityksessä, auttavat lasta. Menetelmien ja työvälineiden ollessa pedagogisesti perusteltuja, lapsen tarpeet huomioon ottavia ja huomioitu lapsen tavat käsitellä ja oppia asioita, voidaan luottaa työvälineeseen, toimintaan tai menetelmään. Tämän perusteella uskon, että varhaiskasvatuksessa pidetyn muistotuokion jälkeen lapsella oli parempi olla ja hän on saanut keinoja käsitellä suruaan. Lapsi on saanut jakaa oman elämän asian muiden ryhmän lasten ja aikuisten kanssa. Muistelu ja muut menetelmät parantavat mielenlaatua. Koska oikeaa kuoleman tilannetta ei ole tapahtunut tämän prosessin aikana, en voi arvioida, miten kuolemasta kertominen lapselle onnistuu luomieni ohjeiden mukaan. Jos kuitenkin vertaan tilannetta tuokioon, jossa lapset kyselivät minullekin vaikeasti vastattavia asioita, uskon että rehellistä ja todellista tietoa antamalla lapset hyväksyvät vastauksen. Työvälineen ohjeistus lapselle kertomiseen on luotu rehellisyyden ja avoimuuden periaatteella.

7 POHDINTA

Läheisen kuolema on suuri muutos aikuiselle ja vielä suurempi lapselle. Lapsen arki muuttuu suuresti ja läheinen ei ole enää mukana lapsen elämässä. Lapsen on vaikeaa käsitellä suruaan ja tunteitaan ilman aikuisen tukea. Lapsi tarvitsee surussa myös varhaiskasvatuksen tuen. Lapsen tukeminen kriisissä on tärkeää lapsen tulevaisuuden kannalta.

Lapsen tukeminen surussa ennaltaehkäisee mahdollisia tulevia ongelmia. Lapsi oppii myös samalla turvallisen ja terveellisen toimintamallin elämäänsä. Tukemalla lasta kriisissä annamme lapselle mallin kriisistä selviytymiseen. Varhaiskasvatuksessa opetellaan taitoja, joita tarvitaan elämässä. Lapsen tukeminen surussa tukee lapsen kasvattajaa kasvatustehtävässä. Näitten syitten takia ajattelen, että kehittämistyöni on tärkeä ja tarpeellinen.

7.1 Kehittämistyön prosessin arviointi

Kehittämistyö on prosessi, joka etenee ennalta suunniteltujen suuntaviivojen mukaan. Kehittämistyölle määritellään tavoitteet, suunnitellaan toteutus, valitaan menetelmä, jonka mukaan kehittämistyö toteutetaan. Lisäksi työskentelyä aikataulutetaan ja pohditaan, miten tuotosta arvioidaan ja miten palautetta kerätään. (Kostamo, Airaksinen & Vilkkä 2022, luku 1.2.)

Opinnäytetyö prosessi alkoi aihevalinnalla ja sen jälkeen tehtiin opinnäytetyö suunnitelma. Molemmissa vaiheissa opinnäytetyön tekemistä aikataulutettiin. Aikataulutus helpotti työn etenemistä. Huomasin työskentelyn varhaisessa vaiheessa, ettei ennalta tehty aikataulutus kuitenkaan ollut ihan todellinen. Työskentelyä piti aikatauluttaa tarpeen mukaan uudestaan. Aikataulutukseen vaikutti monet asiat, kuten se että kävin työssä samaan aikaan ja sekä omat että toimeksiantajan edustajan lomat, poissaolot ja muut sovitut asiat. Tällaisten syitten takia kannattaa opinnäytetyöprosessiin varata riittävästi aikaa.

Opinnäytetyön tavoitteet määrittyivät lopulliseksi suunnitteluvaiheessa. Tavoitteet ohjasivat kehittämistyötä. Kehittämistyön toteutus eteni suunnitelman ja valitun menetelmän, tuotteistamisprosessin mukaan. Kehittämistyöprosessi oli laaja ja haasteellinen, sillä se sisälsi uuden materiaalin luomista, uusia innovaatioita ja korjaavan palautteen pohjalta tehtyjä kehitysvaiheita. Etenin kehittämistyön prosessin mukaisesti. Kehittämistyön prosessin avulla oli helppoa edetä työskentelyssä. Kehittämistyöprosessi ei ole nopea, vaan vaatii riittävästi aikaa, jotta kaikki prosessin vaiheet toteutuvat. Prosessiluontoinen työskentely mahdollistaa tuotteen tarkastelun eri vaiheissa. Opin prosessimaisen työskentelyn aikana pitkäjänteisyyttä työn ollessa keskeneräinen ja valmistuessa vaihteittain.

Jälkikäteen ajateltuna, varaisin prosessiin enemmän aikaa. Työn eteneminen ei ole välttämättä itsestä kiinni vaan ulkoiset asiat määrittelevät toimintaa. Kirjallisuutta ei ole välttämättä saatavilla silloin, kun sitä tarvitsisi prosessin etenemisen kannalta. Työtä ei myöskään voi tehdä yhdellä kertaa. Kehittämistyö ja opinnäytetyön kirjallisen osuuden tekeminen tapahtuu vähitellen. Työn edetessä saa uusia ulottuvuuksia ja näkökulmia, joita tulee pohtia ovatko ne käyttökelpoisia. Mielestäni prosessimainen työskentely on mielekästä. Olen opiskelujen aikana oppinut jo, että aivot tarvitsevat aikaa prosessoidakseen tietoa. Usein tauko työskentelystä tekee sen, että asiat jäsentyvät helpommin paikoilleen. Prosessin pitkä aika on mielestäni etu työlle, koska ajan kanssa työ on kehittynyt.

Yksin työskentely opinnäytetyöprosessissa oli haastavaa. Prosessin aikana olisin kaivannut tukea työparilta. Työparityöskentelyn etuna näen sen, että voi tukea toinen toistaan. Myös yksin työskentelyssä oli omat hyvät puolensa. Yksin työskennellessä ei tarvinnut sovitella yhteisiä aikoja, vaan pystyin työskentelemään itselleni sopivilla hetkillä. Opin refleктоimaan paremmin opinnäytetyö prosessin aikana. Osin siihen vaikutti myös työskentely yksin. Kehittämistyössä pitää reflektoida omaa tekemistä ja perustella eri valintoja ja vaihtoehtoja.

Kehittämistyöstäni tulee olemaan hyötyä toimeksiantajalle. Kehittämistyö on laadittu heidän arvoihinsa ja ohjaaviin asiakirjoihin nojaten, työvälineeksi varhaiskasvattajille. Varhaiskasvattajat saivat osallistua työvälineen kehittämiseen prosessin aikana. He saivat osallistua prosessin mukaiseen työn ideointiin, arviointiin ja palautteen antoon. Työväline on valmiina sitä tilannetta varten, kun läheisen kuolema koskettaa varhaiskasvatuksessa olevaa lasta. Työvälineen avulla toimeksiantaja voi ennakoita mahdollisen suru tilanteen. Päiväkoti Simpukkaan kehitetty työväline antaa turvallisen olon kasvattajalle ja tunteen, että aiheeseen on valmistauduttu.

Ajatukseni opinnäytetyöprosessista ovat muotoutuneet niin, että opinnäytetyö on minulle ollut oppimismatka. Itse opinnäytetyö prosessi tulee päätökseen ja olen oppinut monenlaisia asioita prosessin aikana. Kehittämistyö jatkaa kehittymistään ja muotoutuu varhaiskasvattajien käsissä omanlaiseksi. Kehittämistyön tuotos on minun tämänhetkinen paras versio, mihin oma tieto, taito, resurssit ja voimavarat riittävät. Olen tyytyväinen, että sain opinnäytetyöprosessin vietyä yksin loppuun. Minulla on ollut haasteita teorian lukemisen kanssa sekä raportin hahmottamisen kanssa. Tiesin ennakkoon, että kirjoittaminen tulee olemaan haasteellista minulle. Tein paljon töitä kirjoittamisen kanssa ja koen, että kehityin siinä paljon. Tulin tietoiseksi opinnäytetyöprosessin aikana siitä, millainen kirjoittaja olen. Kirjoittamisen osalta kehitettävää jää vielä tulevaisuuteenkin. Kuitenkin opinnäytetyöprosessi on antanut minulle valtavasti. Tulevaisuudessa tuotan varmasti parempia raportteja ja osaan luottaa prosessiin.

Kehittämistyön prosessin aikana olisin voinut laajemmin käyttää asiantuntija apua tiedon keruuseen. Iisalmelaisessa varhaiskasvatuksessa on erityisasiantuntijuutta tähänkin aiheeseen, mutta ymmärsin sen tarpeellisuuden vasta prosessin loppuvaiheilla. On tärkeää, että osaa käyttää työskentelyssä hyödyksi muiden asiantuntijuutta. Työskentely toimeksiantajan kanssa oli joustavaa. Toimeksiantaja oli saavutettavissa työn kaikissa vaiheissa. Sain tehdä työtä vapaasti mutta välillä kertoen vaiheista ja pyytäen neuvoa kysymyksiini.

7.2 Kehittämistyön eettisyys ja luotettavuus

Opinnäytetyöni lapsen surusta ja sen tukemisesta ei ole varsinaisesti uusi idea. Opinnäytetöitä samankaltaisista aiheista on tehty. Seurakunnissa surulaatikon tyyllisiä materiaalipaketteja on ollut aiemminkin. Tutkimuksia lapsen surusta taas on hyvin vähän saatavilla. Aiheena lapsen kokemaa surua on tärkeä. Lapsi kokee surua samalla tavalla kuin aikuinen. Surun käsittely lisää lapsen hyvinvointia ja kykyä käsitellä koettua surua.

Vaikka perinteisen kaltainen surulaatikko ei ole uusi keksintö, mielestäni varhaiskasvatukseen kehitetty Surun matkalaukku on uudenlainen työväline. Työväline on suunniteltu pedagogisesti sopivaksi

varhaiskasvatukseen. Työvälineen menetelmien lähtökohtana oli varhaiskasvatusta ohjaava varhaiskasvatussuunnitelma. Perinteisessä surulaatikossa on ollut uskonnollinen lähtökohta. Kehittämäni työvälineen vahvuus oli juuri se, että se on kohdennettu varhaiskasvatuksen tarpeisiin ja näkökulmiin sopivaksi. Heikkoutena työlle näen sen, miten varhaiskasvattajat ehtivät perehtymään materiaaliin. Perehtyminen erilaisiin työvälineisiin vaatii aikaa. Työ varhaiskasvatuksessa on nopeatempoista ja muuttuvaa.

Opinnäytetyöni kehittämisen kohde oli tilaajan kokema tarve. Tilaaja oli määritellyt ja rajannut mihin tilanteeseen kehittämistuote eli pedagoginen työväline kehitetään. Ideointi ja suunnitteluvaiheeseen henkilökunta sai osallistua halutessaan.

Hyvät tieteelliset käytänteiden mukaan tulee käyttää sellaisia tiedonhankinta ja tutkimusmenetelmiä, jotka tiedeyhteisö on hyväksynyt. Tutkija tuntee oman alan tieteellisen kirjallisuuden ja muut asianmukaiset tietolähteet. (Vilkkä 2021, luku 2.) Työtä tehdessäni noudatin ehdotonta lähdekritiikkiä. Työhöni käytin ainoastaan laadukkaita lähteitä, kuten väitöskirjaa ja alan kirjallisuutta. Valitsin lähteet aihealueen mukaan ja en käyttänyt juurikaan verkkosivustoja lähteinä. En myöskään kopioinut toisten kirjoittamia tekstejä. Jos käytin lähteenä tekstiä, referoin sitä omin sanoin ja merkitsin lähteet.

Hyvän tieteellisen käytännön mukaan tulee tutkimuksen noudattaa avoimuutta ja kontrolloitavuutta. Toimeksiantaja tai tutkittavien nimiä ei saa mainita tutkimustekstissä ilman lupaa. Toimeksiantajan ja tutkimusryhmän jäsenten suhde tutkittavaan asiaan on hyvän tavan mukaan hyvä ilmaista. (Vilkkä 2021, luku 2.) Kyselyinäkin saatu tieto on salassapitovelvollista. Tekemäni anonyymit kyselyt varmistavat tämän seikan. Loin kyselyt niin, ettei niistä voi vastaajaa tunnistaa. Kyselyistä saatuja vastauksia käytin ainoastaan työvälineen kehittämiseen. Henkilötietoja on käsitelty opinnäytetyön eettisten suosituksen mukaisesti (Arene 2020, 18). Vastaukset on kerätty nimettöminä ja niin, ettei vastaajia voi mistään kyselystä tunnistaa. Lapsille esitetystä palaute kyselystä ei voisi saada selville esimerkiksi lasten kielellisiä vaikeuksia, joiden perusteella he voisivat olla tunnistettavissa.

Opinnäytetyöhön tehdään toimeksianto sopimus yhdessä toimeksiantajan sekä opinnäytetyötä ohjaavan opettajan kanssa. Sopimuksen avulla varmistetaan yhteinen ymmärrys aiheesta, aikataulusta ja ohjauksesta. Sopimuksessa määritellään myös opinnäytetyön julkisuus, tausta-aineistot, opinnäytetyön oikeudet sekä vastuut. (Arene 2020, 6.) Jotta tutkimus olisi eettisesti hyvä, täytyy noudattaa tutkimuksenteossa hyvää tieteellistä käytäntöä. Opinnäytetyötä tehdessä on monia eettisiä kysymyksiä, joita on otettava huomioon. Tiedonhankinta ja sen julkistaminen liittyvät tutkimuseettisiin periaatteisiin. On tutkijan vastuulla, toimiiko hän tutkimuseettisin periaattein ja ymmärtääkö niitä. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 23.) Opinnäytetyöhöni tehtiin sopimus toimeksiantajan ja ohjaavan opettajan kanssa. Sopimus sisälsi aiheen, aikataulun, ohjauksen, opinnäytetyön julkisuuden sekä opinnäytetyön oikeudet ja vastuut. Tämä vähentää ristiriitoja.

Tein opinnäytetyöhöni Päiväkoti Simpukan kasvatusvastuullisille kaksi kyselyä prosessin aikana. Molemmat kyselyt toteutin Microsoft Formsilla. Ensimmäisen kyselyn tarkoituksena oli saada tietoa siitä, millaista tietoa ja millaisia kokemuksia aiheesta varhaiskasvattajilla oli. Lisäksi tarkoituksena oli

saada tietoa heidän tarpeista aiheesta ja työvälinettä kohtaan. Toisessa kyselyssä kerättiin varhaiskasvattajien mielipiteitä esillä olevasta työvälineestä. Samalla varhaiskasvattajat saivat vielä ideoida työvälinettä lisää. Kyselyiden tarkoituksena oli antaa henkilökunnalle mahdollisuus osallistua työvälineen suunnitteluun sekä saada valmiista kehittämistyöstä palautetta. Molemmat kyselyt tein niin, että vastaajat pystyivät vastaamaan siihen anonyymina. Toimeksiantajan edustaja lähetti kyselyiden linkit ryhmien kasvatusvastuullisille sähköpostitse. Minulle ei jäänyt mitään tietoja vastaajista, ainoastaan anonyymit vastaukset. Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöissä tietosuojan toteutuminen ja henkilötietojen käsittely on toteutettava niin että vastaajan oikeudet toteutuvat. (Arene 2020, 11–13.) Kun tutkimuksia tehdään, sen lähtökohtana on oltava ihmisarvon kunnioittaminen. Tutkimukseen osallistujalla tulee olla mahdollisuus päättää, osallistuvatko he tutkimukseen. (Hirsjärvi ym. 2009, 25.) Henkilökunta sai päättää itse, osallistuvatko kyselyihin vai ei. Kyselyyn vastaaminen oli vapaaehtoista.

Opinnäytetyö tulee tarkistaa plagiaatintunnistusjärjestelmässä ennen lähetystä arvioijille (Arene 2020, 7). Tarkistin Savonia-ammattikorkeakoulun Moodle-pohjalla olevalla plagiaatin tunnistusohjelmalla työni kolme kertaa työn etenemisen aikana. Viimeisin tarkistus oli ennen lähetystä arvioijalle.

7.3 Ammatillinen kasvu ja kehitys

Opinnäytetyön pitäisi olla opiskelijan oppimisprosessi, joka kehittää opiskelijan asiantuntijuutta, ammatillisuutta ja työelämätaitoja (Arene 2020, 17). Koen, että koko opinnäytetyöprosessi on ollut oppimisprosessi. Olen oppinut opinnäytetyöprosessin aikana useita asioita omasta ammatillisuudesta ja asiantuntijuudesta. Olen ymmärtänyt, kuinka tärkeää on olla perehtynyt asiaan, jota tietona vie esimerkiksi lapsille. Olen opinnäytetyö prosessin aikana pohtinut paljon kehittämistä. Varhaiskasvattajan työ on oikeastaan jatkuvaa kehittämistä. Työskennellessä tai suunnitellessa reflektoin, miten onnistuin työssä, miten lapset reagoivat tekemiseen ja miten huoltajat kokevat jonkin asian. Olen sisäistänyt reflektoinnin olevan yksi tärkeimmistä kehittämisen osa-alueista. Myös työelämätaitoni ovat kehittyneet ja ymmärrän että minun asiantuntijuudellani ja tiedon etsimistaidoillani on merkitystä työyhteisössä.

Varhaiskasvatuksen sosionomin tehtävänkuvaan kuuluu erilaiset kasvatus- ja opetustehtävät, perheiden kanssa tehtävä yhteistyö, monialainen yhteistyö sekä yhteisön toimintakulttuuri. Varhaiskasvatuksen sosionomi tukee käytännön työssä lapsia ja perheitä, jotta heillä on mahdollisuus aktiivisiksi yhteisön jäseniksi. (Talentia.) Surun matkalaukun kehittäminen on sosionomin tehtävänkuvaan varhaiskasvatuksessa. Surun matkalaukun avulla voi tukea lasta surussa. Lapsen tukeminen varhaiskasvatuksessa auttaa myös perhettä kasvatustyössä. Varhaiskasvatuksella ja tekemälläni työllä on suuri merkitys lapselle ja perheille. Rakennan toimintakulttuuria kehittämällä ja nostamalla esille erilaisia ilmiöitä, joita lasten ja perheiden arjesta nousee.

Varhaiskasvatuksen sosionomi ehkäisee työssä toimillaan lasten syrjäytymistä ja sen riskiä. Varhaiskasvatuksen sosionomi voi tarvittaessa palveluohjauksen avulla auttaa lasta tai perhettä saamaan riittäviä palveluja heidän tarpeisiinsa. Sosionomilla on laaja verkostojen tuntemus asiakasperheiden hyväksi. (Talentia.) Työ varhaiskasvatuksessa on merkityksellistä ja on tärkeää, että se on pedagogi-

sesti perusteltua. Suunnittelen työni pedagogisesti. Minulla tulee olla ymmärrys millaiset tekijät tuottavat hyvinvointia ja vähentävät pahoinvointia. Hyvinvoinnin ja hyvinvoinnin itselleen tuottamisen oppiminen on yksi tärkeimmistä syrjäytymisriskin ehkäisijöistä. Tunnistan lasten syrjäytymisen riskitilanteet ja pystyn torjumaan niitä. Minulla on tietoa palveluista, jotka voivat parantaa lasten hyvinvointia. Tehdessäni Surun matkalukku -työvälinettä pohdin sitä, kuinka pedagogisen työvälineen avulla voi tukea lasta. lapsen hyvinvointi lisääntyy ja lapsi oppii keinoja erilaisten asioiden käsitte-lyyn.

Sosionomi luo toimintakulttuuria yhteisöön, kuten työtiimiin. Hän luo toimintatapoja tiimille. (Talentia.) Tekemäni kehittämistyö ja siinä olevat varhaiskasvattajan tieto ja toiminta osuudet ovat hyvä esimerkki siitä, kuinka tärkeää on, että esimerkiksi suru ja kuolema ja miten sen kohdatessa toimitaan, on käsitelty työtiimissä. Surun matkalaukussa on luotu tiimille ja varhaiskasvattajille tapa toimia surun kohdatessa lapsiryhmässä. On heräteltävä keskustelua ja luotava uusia toimintatapoja ajankohtaisiin aiheisiin. Sosionomina on tunnistettava erilaisia ilmiöitä ja aktiivisesti kehitettävä niille toimintakulttuureja. Surun matkalaukku työvälineenä on mielestäni varhaiskasvatuksen sosionomin työkenttää parhaimmillaan. Työvälineen avulla ennaltaehkäistään läheisen kuolemasta johtuvia mahdollisia ongelmia lapsen elämässä. Pedagogisen työvälineen avulla työtiimiin luodaan toimintakulttuuria lapsen tukemiseen surun hetkellä. Työvälineen käyttö ryhmässä tukee lasta ja perhettä muutuneessa elämäntilanteessa. Kehittäessäni Surun matkalaukkua, huomasin että pidän tällaisten valmiiden materiaalien tuottamisesta erityisen paljon.

Olen tyytyväinen aihevalintaani, koska se on mielestäni varhaiskasvatuksen sosionomin tehtäväkuvan mukaista tehtävää. Aihevalinta on mielestäni hyvä myös siksi, että tällaista materiaalia ei ole ollut saatavilla sekä lapsen suru on vähän käsitelty aihe. Työtä tehdessäni pohdin lapsen elämää läheisen kuollessa monesta eri näkökulmasta. Ymmärsin, kuinka suuri merkitys lapsen arjen muutoksilla on lapsen elämään. Lisäksi ymmärsin, miten merkittävä rooli varhaiskasvatuksella on lapsen elämässä. Varhaiskasvattaja ei ole vain huolehtimassa lapsesta päivittäin vaan hänen tehtävänä on antaa lapselle keinoja elää elämässä. Varhaiskasvattaja antaa lapselle roolimallin asioiden käsittelyssä.

Erityisiä tehtäväalueita varhaiskasvatuksen sosionomilla on suunnitella sellaista toimintaa, joka on lapsen edun mukaista. Toiminnan tulee lisätä hyvinvointia, yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa sekä turvallisuutta. Varhaiskasvatuksen sosionomi tunnistaa ja arvioi hyvinvointia uhkaavia riskitekijöitä, joita asiakasperheiden lasten ja perheiden elämässä voi olla. Erilaisten tukitoimien avulla hän pystyy vahvistamaan lapsen ja perheen hyvinvointia. Lisäksi varhaiskasvatuksen sosionomilla on erityisosaamista kulttuurin ja yhteisön erilaisten piirteiden tunnistamisessa, perhetyön ja lastensuojelun tuntemus sekä yhteiskunnallisen osaamisen hyödyntäminen lapsen ja perheiden hyväksi. (Talentia.) Kehittämistyöni lisää lapsen hyvinvointia. Ymmärrän opinnäytetyöprosessin jälkeen, että kaikilla toimilla mitä teemme varhaiskasvatuksessa, on merkitystä lapsen elämään. Varhaiskasvattajana minun tulee arvioida, millaisia tarpeita ryhmän lapsilla tai yksittäisillä lapsilla on. Toimintaa suunnitellaan muun muassa näiden tarpeiden ohjaamana. Lapsen arkielämän ja kotielämän tapahtumien ymmärtäminen on tärkeää, jotta voin tunnistaa mahdolliset riskitekijät lapsen elämässä. Työssäni ymmärrän, että lapsen elämässä voi olla hyvin monenlaisia hyvinvointia uhkaavia riskitekijöitä, jotka tulisi

ottaa huomioon varhaiskasvatuksessa. Tällainen riskitekijä ja hyvinvointia heikentävä tekijä voi olla lapselle läheisen henkilön kuolema.

Opinnäytetyötä tehdessäni ymmärrys varhaiskasvatuksen yhteiskunnallisesta merkityksestä on kasvanut. Ymmärrän entistä paremmin, miten suuri merkitys varhaiskasvatuksella on myös yhteiskunnallisella tasolla. Hyvä ja laadukas varhaiskasvatus tuottaa hyvinvoivia lapsia ja tulevaisuuden nuoria. Meillä on tällä hetkellä paljon nuoria ja nuoria aikuisia, jotka voivat pahoin. Valtakunnan tasolta ohjatulla varhaiskasvatuksella on suuri merkitys lasten tasa-arvoon, hyvinvointiin ja osallisuuteen. Kaikilla lapsilla on samalaiset mahdollisuudet saada apua ja tukea elämäänsä.

Lopputuloksena tälle työlle syntyi Surun matkalaukku -niminen pedagoginen työväline. Siihen sisältyy matkalaukku, pehmolelu, satukirja, kynttilä, muistoliina, valokuvakehys ja materiaalia kasvattajalle. Työvälinettä on kehitelty kasvattajien palautteen avulla, Valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman (2022) pohjalta ja omien kokemusteni ja ideoideni pohjalta.

7.4 Jatkokehittämisideat

Kehittämistyön aikana nousi monenlaisia ajatuksia esiin kehittämistyön aihealueesta. Lapsen tunnekäsittely ja kohtaaminen erilaisissa tilanteissa oli aika usein mielessä. Kuitenkin ajattelen, että luonnollisena jatkeena tälle lapsen surun tukemisen työvälineelle on lapsen huoltajien tukeminen. Ajattelen, että huoltajille voisi lisätä tietoutta lapsesta ja lapsen surusta. Tieto siitä, miten lapselle tulisi puhua kuolemasta olisi tärkeää. Tiedon lisäksi voisi materiaaleissa olla lapsen ja vanhemman yhteistä surun käsittelyn menetelmää.

LÄHTEET

- Ahonen, Heidi 1994. Löytöretki itseen. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Ahonen, Heidi 1997. Musiikki, sanaton kieli. 2. korjattu painos. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.
- Ahonen, Heidi 2000. Musiikki, sanaton kieli. 3. korjattu painos. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.
- Arene 2020. Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset. Verkkojulkaisu. <https://arene.fi/julkaisut/raportit/opinnaytetoiden-eettiset-suositukset/>. Viitattu 25.10.2023.
- Dyregrov, Atle 1994. Lapsen suru. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.
- Erkkilä, Jaakko 2003. Musiikkiterapian mahdollisuudet lapsen surussa. Teoksessa Jaakko Erkkilä, Tiina Holmberg, Sirkku Niemelä & Hilikka Ylönen (toim.) Surevan lapsen kanssa. Helsinki: SMS-tuotanto, 15–54.
- Green, Darlene, Karafa, Kacie & Wilson, Stephanie 2020. Art Therapy With Grieving Children: Effect on Affect in the Dual-Process Model. *Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association*. 38 (4), 211–215. <https://web-p-ebSCOhost-com.ezproxy.savonia.fi/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=14&sid=75e023d9-4e05-4a4c-b9bc-cb2d4d6036fe%40redis>. Viitattu 6.2.2023.
- Hammarlund, Claes-Otto 2010. Kriisikeskustelu. 2. päivitetty laitos. Helsinki: Tietosanoma Oy.
- Heimonen, Kirsi 2019. Miten liikuttaa toista? Teoksessa Anna Liisa Karjalainen (toim.) Luovan toiminnan työtavat. E-kirja. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hiitola, Briitta 2000. Parantava leikki. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2009. Tutki ja kirjoita. 15. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.
- Hohental-Antin, Leonie 2009. Muistot näkyviksi. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Holmberg, Tiina 2003. Suru näkyy leikeissä. Teoksessa Jaakko Erkkilä, Tiina Holmberg, Sirkku Niemelä & Hilikka Ylönen (toim.) Surevan lapsen kanssa. Helsinki: SMS-tuotanto, 64–74.
- Huhtinen-Hildén, Laura & Karjalainen, Anna Liisa 2019. Luovan toiminnan työtavat. E-kirja. Jyväskylä: PS-kustannus. Viitattu 21.8.2023.
- Iisalmen kaupunki 2022. Iisalmen kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma 2022. Pdf-tiedosto. Julkaistu 9.8.2022. <https://www.iisalmi.fi/loader.aspx?id=bbe3e68d-ebb1-4001-a053-22848a21cb7e>. Viitattu 26.10.2023.
- Iisalmen kaupunki julkaisuaika tuntematon. Päiväkoti Simpukka. Verkkojulkaisu. <https://www.iisalmi.fi/Suomeksi/Palvelut/Kasvatus-ja-koulutus/Varhaiskasvatus-ja-esiopetus/Kunnalliset-paivakodit-/Paivakoti-Simpukka>. Viitattu 26.10.2023.
- Itkonen, Juha 2020. Surua on tutkittu jo vuosisatojen ajan. Teoksessa Tuuli Lahti (toim.) Suru. Helsinki: Duodecim, 9–17.
- Jarasto, Pirkko & Sinervo, Nina 1997. Alle kouluikäisen lapsen maailma. Jyväskylä: Gummerus.
- Jarasto, Pirkko & Sinervo, Nina 1998. Kouluikäisen lapsen maailma. Helsinki: Gummerus.
- Jämsä, Kaisa & Manninen, Elsa 2000. Osaamisen tuotteistaminen sosiaali- ja terveysalalla. Helsinki: Tammi Oy.

Karlsson, Liisa 2014. Sadutus. Jyväskylä: PS-kustannus

Koivula, Merja & Laakso, Marja-Leena 2022. Lapsen varhainen kehitys kommunikaation, vuorovaikutussuhteiden ja leikin näkökulmasta. Teoksessa Merja Koivula, Anna Siippainen & Paula Eerola-Pennanen (toim.) Valloittava varhaiskasvatus. E-kirja. Tampere: Vastapaino. Viitattu 17.2.2023.

Kostamo, Pipsa, Airaksinen, Tiina & Vilkkä, Hanna 2022. Kirjoita itsesi asiantuntijaksi. E-kirja. Helsinki: Art House. Viitattu 11.11.2023.

Kärkkäinen, Kati 2020. Lapsen suru. Teoksessa Tuuli Lahti (toim.) Suru. Helsinki: Duodecim, 90–97.

Laakso, Hilkka 2000. Äidin suru alle seitsenvuotiaan lapsen kuoleman jälkeen. Pdf-tiedosto. Julkaisuaika 1/2000. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/66820/951-44-4742-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 31.1.2023.

Laimio, Anne (toim.) 2004. Opas lasten ja nuorten sururyhmien ohjaajille. Yhdessä suru on helpompia. Suomen mielenterveysseura. Tuettu suru -projekti. Vantaa: SMS-Tuotanto.

Maailmankauppalehti 2013. Huolinukke murehtii puolestasi. Pdf-tiedosto. https://static.puonomo.fi/uploads/2021/05/huolinuket-guatemala_maailmankauppalehti_Antti-Markkasen-luvalla.pdf. Viitattu 17.2.2023.

Marjamäki, Elina & Leppälä, Leena 2021. Kuolemaa lähestyvä potilas – miten keskustelen lapsen kanssa? Pdf-tiedosto. Julkaistu 2021. <https://www.duodecimlehti.fi/xmedia/duo/duo16514.pdf>. Viitattu 6.2.2023.

Marjamäki, Elina, Korsonen, Susanna, Törrönen, Soile & Hannukkala, Marjo 2019. Lapsen mieli. 4. painos. Helsinki: Suomen mielenterveysseura.

Mattila, Kati-Pupita 2011. Lapsen vahvistava kohtaaminen. Jyväskylä: PS-kustannus.

Myllyviita, Katja 2016. Tunne tunteesi. Helsinki: Duodecim

Opetushallitus 2018. Ohje varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksen toteuttamisesta ja uskonnollisista tilaisuuksista varhaiskasvatuksessa. Pdf-tiedosto. Julkaistu 12.1.2018. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/ohje_varhaiskasvatuksen_katsomuskasvatuksen_toteuttamisesta_ja_uskonnollisista-tilaisuuksista.pdf. Viitattu 27.8.2023.

Opetushallitus 2022. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022. Pdf-tiedosto. Julkaistu 18.2.2022. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2022_1.pdf. Viitattu 3.4.2023.

Pojjula, Soili 2002. Surutyö. Jyväskylä: Kirjapaja.

Pojjula, Soili 2007. Lapsi ja kriisi. Jyväskylä: Kirjapaja.

Pulkkinen, Mari 2016. Salattu, suoritettu ja sanaton suru. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Pönkkö, Anneli & Sääkslahti, Arja 2011. Liikkuva lapsi. Teoksessa Eeva Hujala & Leena Turja (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. E-kirja. 5. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus.

Quinn-Lee, Lisa 2009. School Social Work with Grieving Children in the Twin Cities. Verkkojulkaisu. University libraries. Julkaistu 11/2009. <https://hdl.handle.net/11299/58005>. Viitattu 6.2.2023.

Raatikainen, Leena 2008. Asiakas, tuote ja markkinat. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Riely, Marsha 2003. Facilitating Children's Grief. The Journal of School Nursing 19 (4), 212–218. <https://journals-sagepub-com.ezproxy.savonia.fi/doi/epub/10.1177/10598405030190040601>. Viitattu 6.2.2023.

Ryhänen, Sanna 2023. Surun matkalaukku. Video. Photos.google, julkaistu 1.10.2023. <https://photos.google.com/share/AF1QipP9FiOqEhsws2GpzRLcP522zI3Tn1yo2lgMOZm4Yk7mtnEAIT-BaLSCBK8zsJVQ3LQ?key=MmRXR0JydnNCNHf4Z1kyVmxnT1hjQIBPWIZNN3ZR>. Viitattu 30.10.2023.

Salmela, Jani & Ala-Keskinen, Hannele 2022. Ratkaisukeskeisen kuvataideterapian oppikirja. 3. painos. Helsinki: Alfa Partners Academy Oy.

Seppänen, Mari 2021. Tunnetaidot voimavarana. E-kirja. Jyväskylä: PS-kustannus. Viitattu 28.10.2023.

Stylianou, Polyxeni & Zembylas, Michalinos 2018. Dealing With the Concepts of "Grief" and "Grieving" in the Classroom: Children's Perceptions, Emotions, and Behavior. OMEGA - Journal of Death and Dying. 77 (3) 240–266. Julkaistu 8/2018. <https://journals-sagepub-com.ezproxy.savonia.fi/doi/epub/10.1177/0030222815626717>. Viitattu 6.2.2023.

Suomen evankelisluterilainen kirkko julkaisuaika tuntematon. Muistotilaisuus. Verkkojulkaisu. <https://evl.fi/perhejuhlat/hautajaiset/muistotilaisuus>. Viitattu 27.8.2023.

Suomen evankelisluterilainen kirkko julkaisuaika tuntematon. Surulaatikko. Koulu & kirkko. Verkkojulkaisu. <https://koulujakirkko.evl.fi/materiaalit/yhteistyö/surulaatikko/>. Viitattu 28.9.2023.

Suvilehto, Pirjo 2020. Oi ihana satu. Helsinki: Avain.

Talentia julkaisuaika tuntematon. Varhaiskasvatuksen sosionomi. Verkkojulkaisu. Talentia.fi verkkopalvelu sosiaalialan korkeakoulutetuille ammattilaisille. <https://www.talentia.fi/nain-vaikutamme/talentia-vaikuttaa-varhaiskasvatuksessa/varhaiskasvatuksen-sosionomin-tehtavakuva/>. Viitattu 31.5.2023.

Tuovinen, Sanna 2014. Satuhieronta. Läsä olevan kosketuksen ja sadun taikaa. Helsinki: WSOY.

Uittomäki, Susanna, Mynttinen, Sirpa, Laimio, Anne & Kärkkäinen, Kati 2022. Miten tukea lasta ja nuorta, kun läheinen on kuollut? Pdf-tiedosto. Uudistettu painos. Julkaistu 2022. <https://www.surevankohaaminen.fi/wp-content/uploads/2022/02/Miten-tukea-lastaj-nuorta-kun-laheinen-on-kuollut-saavutettava-pdf.pdf>. Viitattu 19.10.2023.

Varhaiskasvatuslaki 540/2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>. Viitattu 19.1.2023.

Vilkka, Hanna & Airaksinen, Tiina 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Vilkka, Hanna 2021. Tutki ja kehitä. E-kirja. 5. päivitetty painos. Jyväskylä: PS-painos. Viitattu 13.11.2023.

Ylönen, Hilikka 2003. Kuljettiin siniseen puutarhaan – satu ja todellisuus lastenkirjoissa. Teoksessa Jaakko Erkkilä, Tiina Holmberg, Sirkku Niemelä & Hilikka Ylönen (toim.) Surevan lapsen kanssa. Helsinki: SMS-tuotanto, 125–159.

LIITE 1: KYSELY VARHAISKASVATTAJILLE

Lapsen suru ja sen tukeminen varhaiskasvatuksessa läheisen henkilön kuollessa

Tämä kysely on osa opinnäytetyöni kehittämistyöprosessia. Kehittämistyössä on tarkoitus tuottaa varhaiskasvatukseen pedagoginen työväline tilanteeseen, jolloin varhaiskasvatuksessa oleva lapsi/lapsiryhmä on menettänyt itselleen läheisen henkilön. Kyselyn vastauksia tullaan käyttämään työvälineen kehittämiseen.

Kiitos vastauksestasi!

Sanna Ryhänen

sosionomi opiskelija

Savonia-ammattikorkeakoulu

Osa 1

Koulutus

1.Koulutuksesi työhön?

Osa 2

Kokemus aiheesta

2. Oletko kohdannut työssäsi tilanteen, jossa lapsi on menettänyt itselleen läheisen henkilön? Yksi vaihtoehto.

Kyllä

Ei

3. Jatkokysymys, jos vastasit edelliseen kysymykseen Kyllä.

Millä tavoin käsittelit asiaa lapsen kanssa?

4. Mikä on mielestäsi kasvattajan rooli lapsen surussa?

Osa 3

Tietosi aiheesta

5. Koetko, että sinulla on tarpeeksi tietoa kohdata lapsen suru?

6. Millaista tietoa lapsen surun käsittelyyn varhaiskasvatuksessa tarvitsisit?

Osa 4

Tuotteen ideointi

7. Mitkä asiat koet tärkeäksi surun käsittelyssä lapsen kanssa?
8. Millaiset keinot ja menetelmät koet toimivaksi lapsen surun käsittelyssä?
9. Millainen Surulaatikko ja sen sisältö voisi olla mielestäsi?
10. Menetelmäpaketin nimi on tällä hetkellä Surulaatikko. Olisiko sinulla Surulaatikon joku vaihtoehtoinen nimiehdotus?

Kiitos!

LIITE 2: SURUN MATKALAUKUN PROTOTYYPIN PALAUTELOMAKE

Surun matkalaukku - työväline

Kiitos kun tutustuit kehittämääni Surun matkalaukkuun. Jotta saan kehittämistyön saatettua loppuun, toivoisin Teiltä palautetta työvälineestä. Voit auttaa kehittämistyössä vastaamalla muutamaan kysymykseen. Vastauksia käytetään surun matkalaukku työvälineen kehittämiseen. Kiitos!

Sanna Ryhänen

sosionomi opiskelija

Savonia-ammattikorkeakoulu

1. Onko Surun matkalaukku mielestäsi selkeä toiminnoiltaan? Jos ei, kerrotko mikä asia tekee vaikeaselkoisen? Muutosehdotuksia?
2. Tällä hetkellä Surun matkalaukussa on menetelmät jaettu perusmenetelmä (sisältää Muistohetken ja muutaman perusmenetelmän) osioon sekä lisämenetelmä osioon. Olisiko mielestäsi parempi, että Surun matkalaukussa olisi yksi selkeä tapa toimia esim. Muistohetki vai tykkäätkö, että Muistohetken lisäksi Surun matkalaukusta löytyy erilaisia menetelmiä muistohetken lisäksi aiheen jatkokäsittelyyn?
3. Voisiko Surun matkalaukku - työvälineestä olla apua työssäsi, kun ryhmäsi lapsi on menettänyt itselleen läheisen henkilön?
4. Onko sinulla muita toiveita tai muutosehdotuksia Surun matkalaukku työvälineeseen?
5. Vapaa palaute, ruusut, risut?

LIITE 3: QR-KOODI PALAUTEKYSELYYN

Surun matkalaukku - työväline

LIITE 4: SURUN MATKALAUKKU, MENETELMÄT-SIVUT

SURUN MATKALAUKKU

SURUN MATKALAUKKUN
KÄYTTÖOHJE

Surun matkalaukku on työväline tilanteeseen, jolloin ryhmäsi lapselle läheinen henkilö on kuollut. Työvälineen avulla voit luotettavasti ja helposti työskennellä lapsen/lasten kanssa kuoleman kohdatessa. Matkalaukussa on tietoa lapsen surusta varhaiskasvattajalle, menetelmiä, vinkkejä, ohjeita sekä välineet toimintaan.

Menetelmien valintaan on vaikuttanut Valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman (2022) oppimisen osa-alueet. Menetelmät tai ainakin suurin osa sopivat käytettäväksi kaikille varhaiskasvatus ikäisille.

Surun matkalaukun tieto ja menetelmäkortit on jaoteltu neljään osioon:

- Osio 1. käyttöohjeet, teoretietoa sekä ohjeita kasvattajalle.
- Osio 2. perusmenetelmät, joita voi käyttää suru työskentelyyn.
- Osio 3. lisämenetelmät, perusmenetelmää täydentäviä
- Osio 4. materiaalivinkit. Tästä osiosta löytyy mm. lista lastenkirjallisuudesta sekä kirjallisuudesta kasvattajalle, joiden avulla voi lisätä tietoutta aiheesta.

Surun matkalaukku voi käyttää erilaisissa tilanteissa, kun lapsi on menettänyt itselleen läheisen henkilön. Muistohetki on Surun matkalaukun perusmenetelmä, jonka voi pitää kaikenlaisissa tilanteissa. Matkalaukun menetelmien ja tarvikkeiden avulla lapselle voi kertoa kuolemantapahtumasta. Matkalaukussa on lisäksi muitakin menetelmiä surun käsittelyyn, joita voi käyttää jatkotyöskentelyyn tai silloin, jos koet että ryhmäsi hyötyy toisensisältöisestä muistohetkestä.

Varhaiskasvattajana olet ryhmäsi ja ryhmän lapsen paras asiantuntija. Voit valita materiaaleista erilaisia välineitä ja menetelmiä ja koota niistä ryhmällesi/lapselle sopivan tuokion.

Materiaalit tuokioihin voit kerätä ohjeen mukaisesti. Joitakin kortteissa tarvittavia materiaaleja löytyy Surun matkalaatikon säilytyspaikan läheisyydestä, kuten muistokirjoja.

Voit käyttää omaa mielikuvitustasi työvälineiden käyttöön. Tärkeintä on kuitenkin muistaa, että antaa lapselle aikaa edetä surussa omaan tahtiin.

LAPSEN SURU

- Suru on yksilöllinen kokemus.
- Suru sisältää **monenlaisia tunteita**, esim. vihaa, pelkoa, surua, iloa, kaipausta.
- Surulla ei ole aikaa, se etenee omaan tahtiin ja muuttuu lopulta **osaksi surijan elämää**.
- Surun käsittelyyn avulla surijan **hyvinvointi säilyy**.
- Lapsi suree samalla tavalla kuin aikuinenkin, mutta hän ei osaa ilmaista surun tunteitaan sanallisesti, **hän tarvitsee siihen aikuisen apua**.
- Surun alkuvaiheessa lapsi saattaa kieltää tapahtuman ja saattaa näyttää siltä, ettei mitään olisikaan tapahtunut. Se on lapsen tapa liittää kuolema kokemuksiinsa. Lisäksi surun tuottamat tunteet aiheuttavat lapselle konkreettisia kivun tuntemuksia, joita lapsi pyrkii välttämään.
- Surun edetessä lapsi alkaa pikkuhiljaa kyselemään kuolemasta.
- Vanhemman tai läheisen henkilön kuolema **muuttaa lapsen elämää ja arkea**. Tämän vuoksi läheisen henkilön kuolema on kriisi ja muutos lapsen elämässä.
- Lapsen suru aaltoilee, välillä se menee pois ja tulee taas takaisin.

VARHAISKASVATUKÄISEN KUOLEMAN YMMÄRRYS

- **alle 2-vuotias** lapsi tietää keitä pysyviä henkilöitä hänen elämässään on. Hän huomaa tutun henkilön poissaolon. Lapsi reagoi poissaoloon itkemällä ja etsimällä henkilöä.
- **2-5-vuotias** lapsi ei vielä ymmärrä kuoleman pysyvyyttä. Hänellä on toive yhteenpääsystä. Tässä iässä lapselle tulee kertoa aiheesta varsin totuuden mukaisesti.
- **päiväkoti-ikäinen** lapsi käsittelee kuolemaa toiminnallisesti. Hän leikkii kuolemis- ja hautajaisleikkejä. Aikuisen on hyvä tarkkailla leikkejä, jottei ne vääristy, eikä lapsi jää liikaa suruun kiinni.

KUOLEMAN KOHDATESSA

Päiväkodissa voi sattua tilanne, jolloin ryhmän lasta kohtaa läheisen kuolema tai ryhmän henkilökunnasta joku kuolee. Voi olla, että joudutte kertomaan suru uutisen lapselle päiväkodissa tai sitten lapselle on kerrottu jo suru uutinen, mutta asiaa pitää käsitellä lapsen ryhmässä.

On tutkittu, että ihmiset pystyvät henkisen valmentautumisen ja suunnittelun jälkeen kohtaamaan kuoleman ja muut haasteelliset tilanteet paremmin, kuin yllättävässä tilanteessa. (Dyregrov 1994, 78.)Tämän vuoksi on tärkeää, että jokainen tiimi on käynyt tällaisen tilanteen läpi jo ennalta, jotta kaikille on selvää, kuinka meidän ryhmässä toimitaan kuoleman kohdatessa ryhmän lasta tai ryhmää. Voitte suunnitella joko toimintatavan itse tai ottaa vinkkiä tällä kortilla olevista asioista. Tärkeintä on, että teillä on kaikilla tiedossa kuinka toimitaan.

Tiimin muistilista:

- perehtyminen lapsen surun pääkohtiin
- tutustuminen Surun matkalaukkuun
- tiimin käytännön suunnitelmat

Kääntöpuolella lisää ->

Kun saatte tiedon päiväkotiin lapsen läheisen henkilön kuolemasta, päättää, kuka on yhteydessä perheeseen.

- perheen kanssa tulee keskustella kuinka he haluavat asian suhteen toimia
 - kerrotaanko lapselle kuolemasta kotona vai päiväkodissa
 - kerrotaanko lapsen ryhmään kuolemasta
 - kerrotaanko ryhmän lasten perheille kuolemasta
 - onko perheellä toiveita miten asiaa käsitellään ja puhutaan päiväkodin arjessa.
- Jos perhe haluaa asiaa käsiteltävän päiväkodissa, lapselle kerrotaan asian käsittelystä etukäteen ja kysytään, mitä hän haluaa tapahtumasta kerrottavan.
- Lapselle voi kertoa, että hänen tulevaa toimimista päiväkodissa helpottaa se, että ryhmän muut lapset tietävät läheisen kuolemasta. Voit kertoa myös, että olet kasvattajana koko ajan hänen apunaan ja tukenaan.

Dyregrov, Atle 1994. Lapsen suru. 3. painos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

KUOLEMASTA KERTOMINEN LAPSELLE

tilanteessa, jolloin lapsi ei vielä tiedä läheisen kuolemasta

Lapselle kannattaa kertoa läheisen henkilön kuolemasta heti kun se on tapahtunut. Kertojan tulisi olla lapsen vanhempi tai muu läheinen.

Saatat kuitenkin ryhmässäsi joutua tilanteeseen, jossa sinun täytyy kertoa lapselle läheisen kuolemasta. Olet ehkä saanut surutiedon viranomaiselta tai lapsen muulta hooltajalta.

Olette myös saattaneet sopia lapsen hooltajan kanssa, että kuolemasta kerrotaan päiväkodissa. Lapsen hooltaja voi olla itse kovin vaikeassa tilanteessa ja voimavarat vähissä, eikä pysty itse kertomaan lapselle ensimmäisenä asiasta. Tärkeää on, että lupa hooltajalta kertomiseen on. Kertomisessa tulee ottaa huomioon lapsi ikä ja kehitystaso. Ennenkuin kerrot asiasta lapselle, muista keskustella toisen kasvattajan kanssa asiasta ja pyri itse rauhoittumaan.

Kääntöpuolella lisää ->

Valitse kertomiseen sopiva rauhallinen ja tuttu tila.

Läsnäolo ja kiireettömyys tärkeää.

Kerro kuolemasta olennaisimmat asiat heti, selkeästi ja rauhallisesti.

Lapsi tarvitsee konkreettista tietoa: "Minulla on ikävää kerrottavaa. Äitisi on joutunut liikenneonnettomuuteen ja toinen auto osui hänen autoonsa. Sinun äitisi vammat kolarista olivat ilmeisesti niin suuret, että äitisi kuoli."

Anna lapsen reagoida kerrottuun kuten hän haluaa. Lapsi voi olla reagoimatta mitenkään tai sitten reagoi voimakkaasti.

Vastaa lapsen kysymyksiin asiasta. Lapsella on luonnollinen tarve ymmärtää kuolemaa. Kerro vain tosiasiat

Varmista, että lapsi on ymmärtänyt asian oikein. Ole lapsen lähellä ja saatavilla.

Lopuksi:

Lapsen halutessa voitte lukea Surun matkalaukusta kirjan, kuunnella tai laulaa musiikkia, sylittää, tehdä satuhieronnan tai mikä lapsesta ja sinusta tuntuu luontevimmalta.

SURUN MATKALAUKKU

MUISTOHETKI

Voit pitää muistohetken kun lapsi on menettänyt itselleen läheisen henkilön ja kerrot ryhmäsi lapsille kuolemasta.

Tätä korttia voi käyttää muistohetkeen. Muistohetkeä voi muokata tarpeen mukaan.

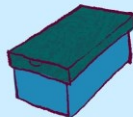
- **Rakenna muistopöytä.** Voit käyttää Surun matkalaukun muistoliinaa, valokuvakehystä ja kynttilää apuna.
- **Satu kuolemasta.** Esimerkiksi Muistojen Puu, Britta Teckentrup (löytyy surulaatikosta) Sadun avulla löytyy luonnollinen kosketuspinta kuolemaan ja sadun avulla syntyy keskustelua aiheesta.
- Sadun tai muun johdattelun jälkeen **kerro, miksi olette kokoontuneet.** Kuolemasta voi kertoa lapsille konkreettisesti ja suoraan. "Tänään minulla on ikävää kerrottavaa teille. Liisan isä on kuollut eilen. Hän on joutunut liikenne onnettomuuteen ja hänelle tuli vammoja, joita ei voitu korjata. Liisa haluaa, että tämä asia kerrotaan kaikille ryhmäläisille."
- **Tutkikaa muistopöytää.** Miettikää miksi valokuvaa ja kynttilää pidetään pöydällä tällaisessa tilanteessa? (muistelu, vainajan kunnioitus, lohtu)
- Lapsi voi nostaa **lohturasiasta** lohduttavan kuvan pöydälle.
- Voitte **kuunnella musiikkia tai laulaa.** Esimerkkejä musiikista löytyy esim. Lauluja ja leikkejä tunteista, surusta - kortista tai Musiikkia surun käsittelyyn - kortista. Laulun voi olla esim. Tuiki, tuiki tähtönen.
- Vaihtoehtoisesti voitte tehdä jonkin menetelmistä. Esimerkiksi Tanssii huivien kanssa sopii tähän tilanteeseen.

SURUN MATKALAUKKU

LOHTULAATIKKO

Lohtulaatikkaa voi käyttää tuokiossa yksinkertaisena lisänä.

Usein surussa käytetään lohduttavia lauseita ja sanoja.

Tämä lohtulaatikko sisältää lapsille helpommin ymmärrettäviä lohduttavia kuvia ja yksittäisiä sanoja. Kuvat lapsen on helpompi ymmärtää, laatikosta löytyvien sanojen kanssa aikuinen voi olla lukemis apuna.

Lapsi voi nostaa haluamansa lohtukuvan/sanan kuolleen henkilön kuvan luo tai kertoa lohtukuvan tai sanan avulla omaa tunnettaan.

KYNTTILÄLYHDYN ASKARTELU

Muistelu voimaannuttaa. Muistelun avulla voidaan käydä läpi yhdessä elettyä elämää. (Hohental-Antin 2009, 23-24.)

Kynttilälyhdyn teko ja kynttilän sytyttäminen lyhtyyn on osa surun käsittelyä ja muistelua.

Lapsi/lapset voivat koristella kynttilälyhdyn kotiin tai haudalle. Lapsi voi itse valita miten hän koristelee oman kynttilälyhtynsä. Jos lapsi on kovin pieni hän voi koristella purkkia sormivärein ja tarroin, aikuisen avustuksella.

Kynttilälyhtyä koristellessa voi kuunnella aiheeseen sopivaa musiikkia. Listan musiikista löydät musiikki kortista.

Tarvikkeet:

Lasipurkki esim. Pilttipurkki (nämä tulee hankkia ennakoon)
Paljetteja, tarroja, kimalteita, silkkipaperia, maalia, servettejä liimaa

Lähde: Hohental-Antin, Leonie 2009. Muistot näkyviksi. Juva: WS Bookwell.

MUSIIKKIMAALAUUS

Musiikki menetelmänä auttaa lasta rauhoittumaan. Se lievittää stressiä ja ahdistusta. Musiikin on tutkittu vaikuttavan mielialaan. Musiikki saattaa auttaa lasta puhumaan kokemuksestaan. (Erkkilä 2003, 37–39.)

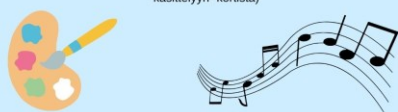
Musiikkimaalaus on lapselle oiva tapa keskittyä musiikkiin toiminnan avulla. Laita lapselle taustalle instrumentaalimusiikkia ja anna maalausvälineet. Lapsi saa maalata mitä haluaa.

Voitte halutessanne pohtia seuraavia asioita maalauksen päätteeksi:

- mitä lapsi maalasi?
- mitä värejä hän käytti maalauksessa? Miksi?
- miltä hänestä tuntui?
- missä tunne/musiikki tuntui?

Tarvikkeet:

Iso maalauspaperi
maalit
siveltimet
instrumentaalimusiikki
(esimerkiksi Musiikkia kuoleman
käsittelyyn- kortista)

Lähde: Erkkilä, Jaakko 2003. Musiikkiterapian mahdollisuudet lapsen surussa. Teoksessa Jaakko Erkkilä, Tiina Holmberg, Sirkku Niemelä & Hilikka Ylönen. Surevan lapsen kanssa. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

MUISTOLAATIKKO

Muistelu auttaa käymään läpi omaa elämää. Muistelu lisää myös voimavaroja. Muistojen avulla käydään läpi yhteistä elettyä elämää. (Hohental-Antin 2009, 23-24.)

Ryhmässä voidaan askarrella itselle oma muistojen laatikko. Lapsi voi laittaa muistolaatikkoon haluamiaan muistoja kuolleesta läheisestä. Aikuinen voi johdattaa muistolaatikko aihetta suruun sadun avulla tai muuten puhumalla surusta ja muistojen tärkeydestä.

Muistolaatikon voi päällystää kuvilla, papereilla tai maalata. Sitä voi koristella eri tavoin. Lapsi voi kerätä laatikkoon tärkeitä muistoja, esimerkiksi valokuvia, kirjoja sekä esineitä, jotka tuovat mieleen muistoja kuolleesta läheisestä.

Askartelun taustalla voi soida instrumentaalimusiikkia.

Tarvikkeet:

Kenkälaatikoita
lehtiä, papereita, kiiltokuvia
tarroja (löytyy matkalaukusta)
kierrätyskoristeita
maaleja
liimaa

Hohental-Antin, Leonie 2009. Muistot näkyviksi. Juva: Bookwell.

SIRI SAMMAKKO

Siri Sammakko on mukana Surun matkalaukussa lisäämässä leikillisyyttä ja samaistuttavuutta tuokioihin. Siri sammakkoa ja Sirin tarinaa voi käyttää lasten kanssa toimimassa monin tavoin. Siri sammakko voi toimia vertaisena lapselle/lapsille. Voit käyttää sen suhteen omaa luovuuttasi.

Siri haluaa olla apuna lapsille heidän surussaan. Siri voi kertoa lapsille omasta surustaan ja siitä mitä asiat Siriä auttaa suruun. Siri voi olla tarvittaessa mukana lapsille järjestettävässä muistotuokiassa.

SIRI SAMMAKON TARINA

Siri sammakko on viisi vuotias pieni sammakko. Sirin perheeseen kuuluu Siri, äiti ja isä. Sirin isä on kuollut. Siri käy Lumpeenlehden päiväkodissa päivisin, kun äiti on töissä. Sirillä on välillä kova ikävä isää. Iskä ikävään auttaa kuvien katselu ja ruutuhyppely. Sirillä on haalarin taskussa iskän ja Sirin yhteinen muisto, ruutuhyppelykivi. Siri ja iskä tekivät yhdessä ruutuhyppelykiven silloin, kun iskä vielä eli. Siri kävi usein hyppäämässä ruutua iskän kanssa. Se oli Sirin ja iskän yhteinen harrastus. Nykyisin Siri käy aina ikävän yllättäessä hyppäämässä ruutua äidin kanssa. Ruudun hyppääminen äidin kanssa tuottaa sirille turvallisuuden tunteen ja mukavan muiston isästä.

MUISTOKIRJA

Lapsen kanssa kuolemaa voi käsitellä kirjallisuuden avulla. Lapsen toimintatapa vaikeasta asiasta selviytymiseen on usein konkreettinen teko. Muistelun konkreettisena tekona lapsi voi koota kuolleesta läheisestä muistokirjan. Muistokirjaan kootaan erilaisia muistoja kuolleesta Muistokirjan kokoamisen avulla syntyy luonnollinen keskustelutilanne aiheesta. (Suvilehto, 114 - 117.)

Päiväkodissa voi aloittaa lapsen kanssa työstämään muistokirjaa, jota voi jatkaa kotona yhdessä oman huoltajan kanssa. Tämä menetelmä on yksilötyöskentelyä.

Muistokirjaan voi esimerkiksi piirtää, kirjoittaa aikuisen avustuksella, liimata kuvia kuolleesta henkilöstä. Kirjaan voi kirjoittaa tarinoita kuolleesta läheisestä ja yhteistä hetkiä muistoksi. Aikuinen voi kirjoittaa lapselle todellisiin tapahtumiin perustuvia tarinoita, menneistä tapahtumista kuolleen henkilön kanssa. Aikuinen saattaa muistaa kuolleen henkilön kertomia ajatuksia lapsesta, joita voi kirjoittaa lapselle kirjaan. Niitä voi yhdessä lapsen kanssa miettiä ja lukea aina uudestaan.

Muistokirjan voi koristella ja nimetä valmiiksi päiväkodissa. Kirjan etusivulle voikirjoittaa lapsen haluaman tekstin kuvaamaan kirjaa.

Tarvikkeet:

Muistokirja (löytyy Surun matkalaukun
tarvikelaatikosta)
kyniä
tarroja

Kirjassa voi käyttää esimerkiksi seuraavanlaisia aiheita, tulostamalla ja liimaamalla tai kirjoittamalla otsikon kirjan sivulle :

- Muistokuva kuolleesta (piirretty) -sivu
- Oma viha, suru tai pelko (piirretty/kirjoitettu)- sivu
- Jotain mitä olisi aina halunnut sanoa, mutta en ole sitä uskaltanut tehdä - sivu
- Kuva hautajaisista (valokuva), kuva siitä mitä on kuolema (piirretty) - sivut
- Muistoni kuolleesta ja asioista tai tapahtumista (kuvia, piirroksia) - sivut
- Paras ja huonoin muistoni kuolleesta läheisestä (kirjoitettu/piirretty) - sivu
- Elämäni vaikein ja onnellisin hetki (kirjoitettu/piirretty/kuva) - sivu
- Kaikkea saa kysyä (mietintöjä, pohdintoja) - sivu

Suvilehto, Piipjo 2020. Oi ihana satu. Helsinki: avain.

TANSSII HUIVIEN KANSSA

Musiikkileikit voivat olla pienille lapsille soveliaita tapoja surussa. Musiikkileikissä tulee kehollista ilmaisua ja musiikin kautta tunnetilojen ilmaisua. Musiikki auttaa sanoittamaan niitä tunteita, joille ei ole aiemmin löytynyt sanoja. (Erkkilä 2003, 51.)

Jokainen lapsi valitsee itselleen mieluisan huivin. Lapset liikehtivät musiikin tunnelman tahtiin. Ohjaaja kannustaa lasta liikkumaan musiikin kaltaisesti, hitaasti, surullisesti, haaveilevasti, innokkaasti jne.

Samalla lapset heiluttelevat huiveja ilmavirran mukana. Tavoitteena on, että lapsi/lapset saavat ilmaista tunteitaan ja olotilaansa musiikin keinoin.

Musiikki ei tarvitse olla pelkästään surullista, mukana voi olla lapsista hauskaa musiikkia, sillä musiikin tarkoituksena on tuottaa hyvinvointia ja lisätä myös voimavaroja.

Välineet:
erilaisia huiveja
musiikkia

Musiikki esimerkkejä

Yann Tiersen - La valse d'Amélie - version piano
Jerry Goldsmith - Haircut
Yiruma - River Flows in you

Kappaleet ovat pitkiä, voi lyhentää niitä ja siirtää seuraavaan tai kuunnella vain yhden kappaleen. Pelkkä Yiruman River Flows in you sisältää monenlaisia tunnetiloja. Nämä kolme ovat tyyliltään hieman erilaisia.

Yhtäläisiä musiikki voi olla lastenlauluja
Frontside Ollie - Kikattava kakkiaainen
Mörri-Moykky - Lollipop
Sinä olet aarre - Mirikka & Luis
Höllä pollo - Pikku Papun orkesteri

Kehärlintu silkkisiipi - esim. Keltainen, Oranssi, Punainen, Violetti- Indigo

HYVÄNOOLON ETSIMISTÄ

Musiikkileikit voivat olla pienille lapsille soveliaita tapoja surussa. Musiikkileikissä tulee kehollista ilmaisua ja musiikin kautta tunnetilojen ilmaisua. Musiikki auttaa sanoittamaan niitä tunteita, joille ei ole aiemmin löytynyt sanoja. (Erkkilä 2003, 51.)

Hyvää oloa etsitään Mököpeikon pesäkolo musiikin mukana. Lapsille voi antaa huivit, joiden kanssa he voivat tanssia laulun.
Mököpeikon pesäkolo - Soiva siili

Musiikin jälkeen voitte pohtia yhdessä:

- miltä musiikki tuntui?
- onko itsellä olemassa joku paikka tai asia mikä tuottaa hyvää oloa kuten Mököpeikolla oli oma pesä jossa oli lämmin ja hyvä olla.
- lopuksi voidaan jutella milloin hyvää oloa tuottavaa omaa juttua voisi käyttää hyödyksi? (esim. jos tulee surullinen olo, voi oma unipupu ja sänky olla turvallinen ja hyvä paikka)

SADUTUS KÄSINUKEN AVULLA

Sadutuksessa syntyy vuorovaikutus saduttajan ja sadunkertojan välille. Saduttaja asettuu kuulemaan mitä sadun kertojalla on kerrottavana. Sadutus ikäänkuin liittää ihmisiä yhteen. Sadutuksen yksi mahdollisuus onkin luoda yhteenkuuluvuuden tunnetta. Tämän lisäksi sadutuksen avulla voidaan jakaa jotakin vakavaa tai iloista. Sadutuksen avulla voidaan myös saada tietoa toisen henkilön ajatuksista ja samalla arvostaa sadun kertojaa kuuntelemalla. Satua kerrottaessa jaetaan samalla omia kokemuksia ja mietteitä, tunteita sekä pohdintoja. Sadutuksessa syntyy ilmapiiri joka on kohtaava. (Karlsson 2014, 27 - 28.)

Tässä sadutuksen menetelmässä voidaan käyttää käsinukkea sadutuksessa apuna. Käsinukke voi olla mikä vaan käsinukke tai Surun matkalaukusta löytyvä Siri Sammakko. Sadutus on yksilötyöskentelyä.

Kerro lapselle, että hän voi kertoa käsinukelle mitä vain haluaa ja sinä kirjoitat kertomuksen paperille juuri sellaisena, kuin hän sen kertoo.

Kun lapsi kertoo tarinaa kirjoita tarina ylös juuri sellaisena, kuin lapsi sen sinulle kertoo, sana sanalta. Älä keskeytä tarinan kerrontaa kysymyksiin, anna lapsen kertoa tarinaansa. Lue lopuksi kirjoitettu tarina lapselle. Lapsi voi tehdä lisäyksiä ja korjauksia tarinaan, jos hänestä siltä tuntuu.

Lapsi voi myös piirtää kuvia kertomaansa tarinaan. Tarinan ja piirroksen voi tuottaa Muistokirjaan (löytyy Surun matkalaukun lisätarvikkeista) tai tehdä siitä erillisen vihkosien, nitomalla sivut yhteen, jos tarina on pitkä.

Karlsson, Liisa 2014. Sadutus. Avain osallisuuden toimintakulttuuriin. Juva: PS-kustannus.

KIRJAN KUVIEN KATSELU

Kuvakirjan katselu on erityisesti pienelle lapselle sopiva menetelmä surun käsittelyyn. Kuvien katselu kirjasta on kuitenkin hyödyllistä myös isompien lasten kanssa. Kirjan kuvitusten tutkiminen herättää muistoja ja kokemuksia. Pienikin lapsi voi kertoa yksinäisesti omia kokemuksiaan. Hän saattaa kerrata kokemaansa uudestaan ja uudestaan. (Suvilehto 2020, 114 - 120.)

Katselkaa yhdessä kirjan kuvia. Kuuntele mitä lapsi kertoo omin sanoin ja tavoin katselun lomassa. Kirjaksi voitte valita esimerkiksi kirjallisten kirjoista jonkun Alan Durantin Aina ja ikuisesti on hyvä kuvakirja kuin myös Jukka Hukka ja Iso Hukka. Surun matkalaukusta löytyvä Muistojen Puu -kirja käy myös hyvin tähän tekemiseen.

Suvilehto, Pirjo 2020. Oi ihana satu. Helsinki: avain.

SATUHIERONTA

Satu yhdistettynä kosketukseen on satuhierontaa. Satu kerrotaan ja kuvitetaan kosketuksen avulla kuulijalle. Sadun avulla tapahtuva kosketus on myönteistä kosketusta ja se kertoo, että hänestä välitetään. Satuhieronta myös rentouttaa ja rauhoittaa kuulijaa. Lapselta tulee aina kysyä lupa hierontaan. (Tuovinen 2014, 12–15.)

SIRI SAMMAKON SATUHIERONTA

Käytä satuhieronassa pehmeitä kädenliikkeitä.

Siri sammakko pikkuinen,

hyppäsi lumpeen lehdelle.

Lehden päällä mietti hän,
pienen kultaisen hetken.

Mitä tehdä, jos yksin jää,
eikä ketään ystävää?

Siri katsoi taivasta sinistä,
auringin säteitä kauniita,
välkkyvää vettä kirkasta.

Kokeili lumpeen kaunist kukkaa,
silitti omaa silkkitikukkaa.

Hupsis!

Lumpeen lehti keikahti,
ahven poika esiin molskahti,

ja mukaansa Sirin huikkasi.
Veteen yhdessä sukellettiin ja
uudet uimakuviot polskittiin.

Aina joku lähellä on!

*Piirrä yksinkertainen sammakko
lapsen selkään (tikku-ukko tyylillä)
Tee kämmenellä pehmeästi kaarimainen
hyppy.
Piirrä sormella kevyesti lumpeenlehti.*

*Piirrä kysymysmerkki.
Kiemurtele kämmenellä pitkin selkää
ylhäältä alas.*

*Piirrä pilvi selkään
Piirrä säteitä ylhäältä alas.
Tee sormenpäillä välkkyviä pisteitä
selkään.
Tee pehmein sormin kukka.
Silitti lapsen tukkaa.*

*Vetäise kämmenellä nopeasti selkää
pitkin ylhäältä alas.
Liikuttele kämmettä syrjältä toiselle
Tee kämmenellä poikittain
kiemurteleva liike.
Vetele kämmenellä sivulta toiselle.
Sukella kämmenellä ristikkäin.
Läpsyttelä kämmenillä
pehmeästi.*

*Vedä pitkiä hitaita, lämpöisiä vetoja
koko yläkehölle.*

Lähde: Tuovinen, Sanna 2014. Satuhieronta - Lapsia olevan kosketuksen ja sadun taikaa. Helsinki: WSOY.

MINULLE TÄRKEÄT ASIAT KUVA

Jokainen lapsi ajattelee tämän hetkistä elämänsä ja piirtää omasta elämäntilanteestaan seuraavia asioita:

- Piirrä oma kuva ja itselle tärkeitä ihmisiä
- Piirrä itselle tärkeitä asioita

Piirtämisen taito ei ole tärkeä. Jokainen piirtää sellaisia kuvia kuin haluaa/osaa.

Harjoitukseen on hyvä käyttää reilusti aikaa. Lopuksi käydään ryhmässä läpi, mitä kukin on piirtänyt ja jokainen saa kertoa sen, mitä haluaa.

Välineet:

Paperia, kyniä ja tusseja

PIIRUSTUSTEHTÄVÄ TUNTEISTA

Piirtäkää tunteita. Varaa jokaiselle lapselle 4 paperia. Pyydä lapsia piirtämään hänen ilonsa, surunsa, vihansa ja pelkonsa. Samalla voidaan pohtia hieman, millainen kyseinen tunne on? Lopuksi voitte keskustella tunteista.

Välineet:

Paperia ja kyniä

SURUN MATKALAUKKU

LAULUJA JA LEIKKEJÄ TUNTEISTA, LOHDUSTA, SURUSTA

LAULUJA KUUNNELTAVAKSI JA LAULETTAVAKSI YHDESSÄ

Miltä tuntuu nallesta? - Kielinuppu 2018, Borm, Katri
 Joskus tuntuu siltä - Liikkuva laulureppu Karkkikone 2011, Autio, Mari & Timo.
 Tunnelaulu - Mieli Mielenterveysseura.fi
 Lounatuulen laulu - Finntrio 1986 (lohduttava)
 Vihreä, Oranssi, Keltainen, Violetti-Indigo, Punainen - Kehrälintu silkkisiipi (eri tunnelmapiejiä värien avulla, sopii esim. liikkumiseen eri tunnetiloissa)
 Käsi kädessä - Kehrälintu silkkisiipi (lohduttava, yhdessä eteenpäin menemisen laulu)
 Leppäkertun suru - Georg Malmsten (vanhanajan lastenlaulu tunteista, surusta, auttamisesta ja lohdusta)
 Mököpeikon pesäkolo - Soiva Siili (hyvän olon paikasta kertova laulu)
 Pieni Hiljainen Ilo - Nukketeatteri Sampo
 Muistojen Hyrrä - Nukketeatteri Sampo (muisteluun, tanssiin)
 Tuiki, tuiki tähtönen (lohduttava laulu)

Kääntöpuolella lisää ->

LEIKKEJÄ

Pupuperhe - useita esittäjiä

- "Tässä isä pupu on, tässä äidin näät... Iloisina, surullisina, uteliaina, kiukkuisina, ne toisille nyökkää vaan, korvansakin ristiin nämä puput saa."
- Leikkiä leikitään erilaisissa tunnetiloissa iloisina, surullisina, kiukkuisena jne.

Laulava kynä on iloinen - Laulava kynä- kirja+cd.

- Laulua voi laulaa ja leikkiä eri tunteilla. Kirjassa yksinkertaiset ohjeet leikkiin.

Miltä näytät sä? - Laulavakynä+cd.

- Leikkien ja laulaen tunnetiloja. Kirjassa yksinkertaiset ohjeet leikkiin.

Iloinen ja vihainen - Soili Perkiö

- Aluksi voi kuunnella laulun ja liikkua vapaasti laulussa. Laulun voi kuunnella uudestaan jolloin annetaan ohjeeksi olla laulun mukaisesti vihainen olemukseltaan ja kun muututaan iloiseksi, voi illa iloinen.
- Lopuksi voi keskustella siitä, milloin saattaa olla vihainen? ja millaiset asiat sinut saa iloiseksi?

Enkelilaulu - Nukketeatteri Sampo

- Lapset käyvät mieleiseen paikkaan lepäilemään. Vähennä valoja.
- Kun musiikki soi, voi ohjaajat hipsutella siveltimillä, höyhenillä, huiveilla.

Halauspäivä - Kikattava Kakkainen

- iloa tuottava, lohduttava kappale
- lapset voi liikkua musiikin tahdissa ja halata lähintä kaveria aina kun halauksesta puhutaan.
- voidaan ottaa kaikkia kädestä kiinni ja tanssia letkana

MUSIIKKIA KUOLEMAN KÄSITTELYYN

Instrumentaalista tausta musiikkia:

Tchaikovsky - Swan Lake (Swan Theme)
 Yann Tiersen - La valse d'Amelie- version piano
 Jerry Goldsmith - Haircut
 Yiruma - River Flows in you
 The piano guys - Beethoven's 5 secrets
 Camille saint seans - Aquarium
 Disney piano classics - eri kappaleita (haikeita, lohdullisia, iloisia)

Muuta musiikkia surun käsittelyyn:

(nämä sopivat Muistohetken hyvin)

Prinsessalle - Johanna Kurkela
 Iltalauluja - Suvi Teräsniska
 Hyvin hiljaa - PMMP
 Minne menee, mistä tulee - Suvi Teräsniska (ihana tuudittelulaulu, syliellittelyyn, lohduttava)
 Joki juoksee niinkuin aina ennekin - Pentti Rasinkangas

KIRJALLISUUTTA KASVATTAJALLE AIHEESTA

Dyregrov Atle 1993. Lapsen suru. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Erkkilä Jaakko, Holmberg Tiina, Niemelä Sirkku & Ylönen Hilka 2003. Surevan lapsen kanssa. Tuettu suru -projekti. Suomen Mielenterveysseura. SMS – Julkaisut. Jyväskylä: Gummerus.

Holm Tuija & Turunen Tuija 2008. Minun suruni: aikuisen opas. Psykologien kustannus Oy. Jyväskylä: Gummerus.

Holm Tuija & Turunen Tuija. 2008. Minun suruni. Surutyökirja lapsille ja varhaisnuorille. Psykologien kustannus Oy.

Kinanen Mare 2009. Surasäkki: vertaisryhmätyöskentelyä lasten sururyhmille. Helsinki: LK-kirjat. Laimio Anne 2006.

Suomen mielenterveysseura 2010. Miten kertoisin lapselle itsemurhasta? Tuettu suru- projekti Suomen mielenterveysseura Ry. Pdf-tiedosto. Julkaistu 1.12.2010. https://nuoretlesket.fi/wp-content/uploads/2020/11/miten_kertoisin_lapselle_itsemurhasta11.pdf.

Peltola Heidi & Vilppola Margareetta 2009. Luovat ja toiminnalliset menetelmät surevan lapsen tukena. Ohjaajan materiaali lasten sururyhmien. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Sosiaali- ja terveysala. Opinnäytetyö. (Tilattavissa Nuoret Lesket ry:stä.)

Uittomäki,Susanna, Mynttinen, Sirpa, Laimio, Anne & Kärkkäinen, Kati 2022. Käpy Lapsikuolemaperheet ry. Uudistettu painos 2022.MITEN TUKEA LASTA JA NUORTA, KUN LÄHEINEN ON KUOLLUT? Opas läheisille sekä perheiden parissa työskenteleville.<https://www.surevankohtaaminen.fi/wp-content/uploads/2022/02/Miten-tukea-lasti-ja-nuorta-kun-laheinen-on-kuollut-saavutettava-pdf.pdf>.

Poijula Soili 2007. Lapsi ja kriisi – selviytymisen tukeminen. Helsinki: Kirjapaja. Suru puserossa – lapsen ja nuoren tukeminen itsemurhan jälkeen. Surunauha – itsemurhan tehneiden läheiset ry 2007. (Tilaukset: www.surunauha.net) 49 Uittomäki Susanna 2009. 5–10-vuotiaiden lasten sururyhmän toteuttamisen toimintamalli. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print.

LASTEN KIRJALLISUUTTA AIHEEN KÄSITTELYYN

Aina ja ikuisesti - Alan Durant & Debi Giori, 2004.
Kun kettu kuolee, hänen ystäviään tuntuu, etteivät he toivu ikinä surusta.
Myöhemmin he kuitenkin tajuaavat, että Kettu elää heidän sydämissään ja muistoissaan...., aina ja ikuisesti. Ihana, selkeä ja yksinkertainen tarina kuolemasta.

Puuvanhus ja pikkukoivu - Titta Kuisma & Laila Nevakivi 2010.
Vanha puu ja nuori koivu ovat ystäviä. Puuvanhus on jo vanha ja valmistelee pikkukoivua eron hetkeen. Muistot auttavat pikkukoivun suurta surua. Tarina ystävyystä ja elämän kiertokulusta.

Surutalvi - Heli Pruuki & Anita Polkutie 2022
Konkreettinen tarina mummon kuolemasta ja mitä kaikkea kuolemaan ja suremiseen liittyy. Kirjan lopussa vinkkejä aikuisille keskusteluhetkiin lapsen kanssa. Käytännön tietoa lapsen surusta.

Jukka Hukka ja Iso Hukka - Avril McDonald 2018
Tarina menetyksestä ja surusta ja siitä selviäminen. Lisänä käytännön tehtäviä ja ohjeita.

Leikitään hautajaisia - Ulf Nilsson & Eva Eriksson 2006.
Lapset päättävät leikkiä hautajaisia.

Fanni ja suuri tunnemöykky - Julia Pöyhönen & Heidi Livingstone 2019.
Kirja tunteista. Lisänä tehtäviä tunteista.

Olen aina vierelläsi - Smriti Prasadam-Halls & Alison Brown 2016.
Kirja rakkauden voimasta ja ystävän luotettavuudesta. Kirjassa käsitellään lyhyesti ja yksinkertaisesti elämän hyviä ja huonoja hetkiä, elämän illoissa ja suruissa.

MUR ja tähti - Kaisa Happonen & Anne Vasko 2019.
Kirjassa pohditaan elämän suuria kysymyksiä. Kirja käsittelee elämän kiertokulkua Murille tyypillisellä lempeän filosofisella otteella.

Maahisen viimeinen matka - Pirkko-Liisa Surojegin
Tarina kertoo hyvästijätöstä elämälle ja siirtymisestä tuonpuoleiseen.

Nalle pilvennukka kaipaa ystävää - Leea Mähönen 1995.
Kirja lapselle joka on kokenut menetyksen.

Kääntöpuolella lisää ->

Vanhemman kuolema

Tyttö ja naakkapuu - Jalonen Riitta, Tammi 2004.
Tyttö ja naakkapuu kuvaa tarkasti lapsen elämän käännekohtaa, isän kuoleman aiheuttamia väistämättömiä muutoksia. Pienen tytön tunteet ja ajatukset kuljettavat hienoviritteistä kertomusta sisäisenä puheena: lapsi mietti elämänsä sattumuksia rautatieaseman isojen naakkapuiden alla äidin otaessa matkalippuja uuteen paikkaan.

Kadonnut äitini - Hannamari Ruohonen 2017.
Hellä ja lämmin kuvakirja kertoo lapsen vaikeista tunteista myötäeläen ja humoristisesti. kuolema
Suru vieraana kodissamme - Marjo Eerikäinen 1995.
Pikkuveljen kuolema; tunteita ja asioita joita hyvä käsitellä, huomioida sisarusien suriessa

Elisabet, nalle ja pikkuveli jota ei ole - Riitta Jalonen 1994.
Tarina kertoo veljen kuolemasta. Tarinassa tyttö, joka pohtii suurta menetystä, iloa, surua ja kuolemaa joululahjaksi saamansa nallen avulla

Surunappi - Mari Möro & Marjo Nygård 2009.
Sylva ry:n julkaisema kirja perheen arkisista tilanteista hyvinä ja huonoina hetkinä kun perheen yksi lapsista siarastuu ja kuolee.

Isovanhemman kuolema
Tuleeko vaari vielä takaisin? - Timo Parvela 2009.
Lasten vaari kuolee. Lapset surevat omalla tavallaan vaaria. Yhdessä muistoja ja surua käydään läpi vanhempien kanssa.

Marianne muistelee mummoa - Bettina Egger 1987.
Kauniit muistot lievitävät Mariannen surua realistisessa kuvakirjassa.

Höyhentyyny - Rose Impey 1997.
Pikku-Saaraa kyllästyttää, kun aikuiset vain puhuvat ja itkevät. Saara tietää, että mummu on kuollut, mutta koko asia tuntuu etäiseltä. Höyhen vajan ikkunalaudalla he räittää eloon muiston mummusta, äidistä ja Saarasta höyhentyynyä täyttämässä, ja silloin itku ja nauru tulevat yhtä aikaa.

Itsemurha

Surupilven salaisuus - Leppänen Anne 2019. Miten kertoa lapselle itsemurhasta. PS- kustannus (satukirja, jossa on myös ohjeita, jotka auttavat käsittelemään itsemurhaa lapsen kanssa).

Satuhieronta kirjoja

Nuutti Pikkukuutti, Maailman suloisin Satuhieronta-tarina - Satu Pusa & Sanna Tuovinen 2020.
Hattaratuuli 2021 - Nora Lehtinen & Jenni Skyttä-Forssell
Taika-aurinko 2022 - Nora Lehtinen & Jenni Skyttä-Forssell